

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
Факультет суспільно-гуманітарних наук
Кафедра історії України**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Київ у житті та діяльності Ореста Левицького

Спеціальність: 032 Історія та археологія
Рівень вищої освіти: перший бакалаврський

Петренка Артема Юрійовича

студент групи ІСб-2-21-4.0д

Науковий керівник:

Тарасенко Ольга Олексіївна,
доцент кафедри історії України,
кандидат історичних наук, доцент

Роботу захищено « ____ » _____ 2025 р.

Оцінка _____

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	6
1.1. Джерельна база.....	6
1.2. Історіографія дипломної роботи	7
РОЗДІЛ 2. ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ОРЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО (1848 – 1922).....	12
2.1. Родина, дитинство Ореста Левицького, домашня освіта, навчання в духовному училищі та духовній семінарії, Університеті Св. Володимира в 1848 – 1874 рр.	12
2.2. Період професійного сходження Ореста Левицького в 1874 – 1922 рр.	17
РОЗДІЛ 3. МІСЦЕ КИЄВА У ЖИТТІ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОРЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО.....	29
3.1. Навчання в Університеті Св Володимира у Києві	29
3.2. Праця Ореста Левицького в Київській археографічній комісії.....	34
3.3. Київ Ореста Левицького.....	48
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	58
ДОДАТКИ.....	62

ВСТУП

Актуальність. Дослідження життя та діяльності видатного українського історика, археографа, архівіста, джерелознавця, етнографа, наукового та суспільного діяча Ореста Левицького (1848 – 1922) має *актуальне значення*, дозволяє вивчити життєвий шлях вченого, оглянути наукову спадщину, зрозуміти час в якому він жив і творив, місце Києва, в якому він прожив і відпрацював все свідоме житті – п'ятьдесят два роки, із 1870 до 1922 рік.

Орест Левицький належав до представників старшої генерації Київської школи істориків Володимира Антоновича в Університеті Св. Володимира, яка дала світові близько сорока видатних і талановитих учених – еліту української історичної науки кінця XIX – початку XX ст.

Життєвий шлях та діяльність Ореста Левицького необхідно і важливо досліджувати та популяризувати. Цим ми віддаємо шану поколінню науковців, яке своєю науковою працею та суспільною діяльністю заклало фундамент сучасної України, її науки, освіти, культури.

У Києві Орест Левицький сформувався як людина, вчений і громадянин, знайшов одностайних, творив українську науку, долучався до розбудови національної ідентичності. Середовище Києва давало йому енергію, підтримку, ресурси для реалізації інтелектуального потенціалу.

У Києві Орест Левицький здобув визнання, здійснив головні дослідження, очолив Українську національну академію, зберіг вірність ідеалам історичної правди та українського відродження.

У Києві Орест Левицький пережив роки сподівань, розчарувань, наукові злети. Київ став його духовним і професійним домом, місцем покликання, місії, пам'яті. Місце Києва в житті Ореста Левицького – це приклад об'єднання особистої долі з долею національної культури.

Об'єкт дослідження: постать Ореста Левицького.

Предмет дослідження: Київ у житті та діяльності Ореста Левицького.

Мета дипломної роботи: прослідкувавши життєвий шлях Ореста Левицького, становлення і формування як особистості, історика, дослідника, громадянина, наукову діяльність визначити місце Києва у житті та науковій діяльності Ореста Левицького (1848 – 1922) за п'ятьдесят два роки служіння місту.

Завдання дипломної роботи: вивчити життєвий шлях та діяльність Ореста Левицького (1848–1922):

1) Розглянути родину, дитинство Ореста Левицького, домашню освіту, навчання в духовному училищі та духовній семінарії, Університеті Св. Володимира в 1848 – 1874 рр.

2) Вивчити період професійного сходження Ореста Левицького в 1875 – 1922 рр.

3) Визначити місце Києва у житті та діяльності Ореста Левицького в 1870 – 1922 рр. дослідивши
– наукову діяльність Ореста Левицького у Київській археографічній комісії в 1874 – 1921 рр.
– місце Києва у житті та діяльності Ореста Левицького в цілому.

Хронологічні межі дослідження: життя Ореста Левицького від народження у 1848 р. до смерті у 1922 р.

Територіальні межі дослідження стосуються Києва та тих місць, де Орест Левицький жив і працював, займався громадсько-культурною діяльністю у Російській імперії та Україні.

Методи дослідження. Дипломна робота ґрунтується на засадах історизму, об'єктивності та системності. Використано загальнонаукові методи –

аналітичний, синтетичний, класифікації, логічний та ретроспективний, історичні – історико-порівняльний, проблемно-хронологічний та біографічний.

Структура дипломної роботи. Дипломна робота складається з вступу, чотирьох розділів із підрозділами, висновків, списку використаних джерел (13) та літератури (26), 12 додатків. Загальний обсяг становить 61 с.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Джерельна база дипломної роботи

Джерелами дипломної роботи стали дипломна роботи Ореста «Левицького Очерк внутренней истории Малороссии во второй половине XVII века»¹, «Опыт исследования о летописи Самовидца: (Предисловие к летописи Самовидца, изданной Киевской археографической комиссией)»², «Внутреннее состояние западнорусской церкви в Польско-Литовском государстве в конце XVI в. и уния»³, «Ипатий Потей, Киевский униатский митрополит»⁴, «Кирилл Терлецкий, епископ Луцкий и Острожский»⁵, «Пятидесятилетие Киевской комиссии для разбора древних актов, 1843 – 1893: Историческая записка о ее деятельности»⁶, «Сведения о деятельности Киевской комиссии для разбора древних актов»⁷, «Летопись занятий Комиссии (1911 – 1914)»⁸, укладені ним

¹ *Левицкий Орест.* Очерк внутренней истории Малороссии во второй половине XVII века. Київ, 1875. 125 с.

² *Левицкий Орест.* Опыт исследования о летописи Самовидца: (Предисловие к летописи Самовидца, изданной Киевской археографической комиссией). Киев, 1878. 76 с.

³ *Левицкий Орест.* Внутреннее состояние западнорусской церкви в Польско-Литовском государстве в конце XVI в. и уния. Киев: Типография Г.Т. Корчак-Новицкого, 1884. 108 с.

⁴ *Левицкий Орест.* Ипатий Потей, Киевский униатский митрополит. Киев, 1885. 34 с.; Санкт-Петербург: Тип. т-ва «Общественная польза», 1885. 34 с.

⁵ *Левицкий Орест.* Кирилл Терлецкий, епископ Луцкий и Острожский. Санкт-Петербург: Тип. т-ва «Общественная польза», 1885. 34 с.

⁶ *Левицкий Орест.* Пятидесятилетие Киевской комиссии для разбора древних актов, 1843 – 1893: Историческая записка о ее деятельности. Киев, 1893. 142 с.

⁷ *[Левицкий О.И.]* Сведения о деятельности Киевской комиссии для разбора древних актов. Сборник статей и материалов по истории Юго-Западной России, издаваемый Комиссией для разбора древних актов. Киев, 1911. Вып. 1. С. 1-37.

⁸ *[Левицкий О. И.]* Летопись занятий Комиссии (1911 – 1914). *Сборник статей и материалов по истории Юго-Западной России*, изд. Комиссией для разбора древних актов. Киев, 1916.

«Акты о церковно-религиозных отношениях в Юго-Западной Руси (1322 – 1648 гг.)»⁹ та «Акты о брачном праве и семейном быте в Юго-Западной Руси в XVI – XVII вв.»¹⁰ у першій частині шостого тому та частині восьмій третього тому «Архива Юго-Западной России», некролог М.П. Василенка «Академік Орест Іванович Левицький 9 травня 1922 року [Некролог]»¹¹, надрукований у 1923 р. в «Записках соціально-економічного відділу УАН». У вибрані твори вченого, видані у 2006 р., ця праця була включена¹². М.С. Грушевський присвятив у 1924 р. Оресту Івановичу Левицькому некролог у часописі «Україна. Науковому трьохмісячнику українознавства»¹³.

1.2. Історіографія дипломної роботи

У 1930-х – до кінця 1960-х рр. про Ореста Левицького на теренах Радянської України не згадували. Наприкінці 1960-х – початку 1970-х в українській історіографії були видані праці про Ореста Левицького до 120-річчя від дня народження у контексті його доби Лілія Москвич «Видатний історик, археограф-архівіст»¹⁴ та «Творчий шлях О.І. Левицького»¹⁵, в яких розглядалася біографія, наукова та творча спадщина науковця.

Вып. 2. С. 1-9.

⁹ *Архив Юго-Западной России*, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов [в 35 тт.]. Ч. 1: *Акты о церковно-религиозных отношениях в Юго-Западной Руси (1322-1648 гг.)*. Т. 6. Киев, 1883. 1124 с.

¹⁰ *Архив Юго-Западной России*, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов [в 35 тт.]. Ч. 8: [Акты юридические]. Т. 3: *Акты о брачном праве и семейном быте в Юго-Западной Руси в XVI – XVII вв.* Киев, 1909. 857 с.

¹¹ *Василенко М.П.* Академік Орест Іванович Левицький 9 травня 1922 року [Некролог]. Записки соціально-економічного відділу УАН. К., 1923. Т. I. С. XLVI-XCVII.

¹² *Василенко М.П.* Академік Орест Іванович Левицький († 9 травня (26 квітня) 1922 року). Вибрані твори: у 3-х т. К.: Юридична думка, 2006. Т. 2. С. 169-214.

¹³ *Грушевський М.* Левицький Орест Іванович. Некролог. *Україна. Науковий трьохмісячник українознавства*. 1924. Кн. 1-2. С. 199-202.

Після прийняття Президією Академії наук України у 1988 р та 1998 р. постанови про пошанування одного із своїх президентів. Почалася широка популяризація біографії та наукової спадщини Ореста Левицького. У 1989 р. про вченого як президента Української академії наук нагадали у статтях В.Г. Сарбей і Л.Г. Москвич «О.І. Левицький – президент Української Академії наук: («Білі плями» в історії Академії наук 1918 – 1922 рр.)»¹⁶ та Я. Дзира «Третій президент»¹⁷. У 1990 р. В.Г. Сарбей і Л.Г. Москвич надрукували розвідку «Учений з роду Левицьких»¹⁸, у 1997 р. вони ж видали публікацію «Слово про академіка Ореста Левицького»¹⁹.

У 1998 р. у 150-річчя від дня народження Ореста Левицького В.Г. Сарбей і Л.Г. Москвич гідно пошанували науковця, оприлюднивши наукові праці про історика: «Академік Орест Левицький»²⁰, ґрунтовну монографію «Академік УАН Орест Іванович Левицький (Нарис життя і науково-творчої діяльності). Академік Орест Іванович Левицький (1848 – 1922 рр.). Життєпис, бібліографія його праць та праць про нього»²¹, статтю «Великий майстер наукової праці і

¹⁴ Москвич Л.Г. Видатний історик, археограф-архівист (До 120-річчя від дня народження О. І. Левицького). *Український історичний журнал*. 1968. № 12. С.125-127.

¹⁵ Москвич Л.Г. Творчий шлях О. І. Левицького. *Історіографічні дослідження в Українській РСР*. Вип. 4. К., 1971. С.63-76.

¹⁶ Сарбей В.Г., Москвич Л.Г. О.І.Левицький – президент Української Академії наук: (“Білі плями” в історії Академії наук 1918-1922 рр.). *Український історичний журнал*. 1989. № 5. С. 97-102.

¹⁷ Дзира Я. Третій президент. Наука і культура. Україна. 1989. Вип. 23. С. 376-377.

¹⁸ Сарбей В.Г., Москвич Л.Г. Учений з роду Левицьких. Наука і суспільство. 1990. № 6. С. 27-32.

¹⁹ Сарбей В., Москвич Л. Слово про академіка Ореста Левицького. Пам’ять століть. 1997. № 4. С. 121-123.

²⁰ Сарбей В.Г., Москвич Л.Г. Академік Орест Левицький. *Київська старовина*. 1998. № 6. С. 74-93.

²¹ Сарбей В.Г., Москвич Л.Г. Академік УАН Орест Іванович Левицький (Нарис життя і науково-творчої діяльності). Академік Орест Іванович Левицький (1848–1922 рр.). Життєпис,

художньої творчості»²², статтю у збірці нарисів про членів – засновників Національної академії наук України²³.

В 155-річчя від дня народження історика у 2003 р. Л.Г. Москвич пошанувала його пам'ять статтею²⁴. У 1993 р. діяльність Ореста Левицького як президента Української академії наук оглянули у монографії про історію Академії наук України у 1918 – 1921 рр. Ю. Храмов, С. Руда, Ю. Павленко, В. Кучмаренко²⁵. У 1993 р. до 150-річчя від заснування Тимчасової комісії для розгляду давніх актів – Київської археографічної комісії Олег Журба. видав нарис історії її діяльності за 1843 – 1921 рр.²⁶ Майже півстолітня наукова діяльність літописця Київської археографічної комісії, її наукового секретаря Ореста Левицького ґрунтовно висвітлена на сторінках монографії²⁷. У 1998 р. наукову діяльність Ореста Левицького згадували на сторінках монографії «Українське наукове товариство: 1907–1921 роки» В.І. Онопрієнко, О.П. Реєнт, Т.О. Щербань²⁸. У 1999 р. Світлана Приступа опублікувала статті «Останній

бібліографія його праць та праць про нього. К.: Ін-т історії України НАН України, 1998. 151 с.

²² Сарбей В.Г., Москвич Л.Г. Великий майстер наукової праці і художньої творчості. *Вісник НАН України*. 1998. № 11-12. С. 13-23.

²³ Сарбей В.Г., Москвич Л.Г. Академік Орест Левицький. *Члени-засновники Національної академії наук України: зб. нарисів* / Ін-т історії України НАН України; редкол.: В.А. Смолій [та ін.]; упоряд.: С.В. Кульчицький. Київ, 1998. С. 343-375.

²⁴ Москвич Л.Г. Орест Левицький. *Історіографічні дослідження в Україні*. К., 2003. Вип. 12: Визначні постаті української історіографії XIX–XX ст. С. 201-227.

²⁵ Храмов Ю., Руда С., Павленко Ю., Кучмаренко В. *Рання історія Академії наук України: 1918–1921*. Київ, 1993.

²⁶ Журба О.І. Київська археографічна комісія 1843–1921. Нарис історії і діяльності / Відп. ред. П.С. Сохань. К.: Наукова думка, 1993. 246 с.

²⁷ *Левицький Орест*: 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 15, 16, 17, 18, 19, 22, 25, 27, 28, 29, 30, 38, 42, 44, 86, 88, 89, 93, 100, 104, 106, 109, 116, 117, 118, 120, 122, 123, 124, 126, 128, 129, 154, 156, 159, 161, 162, 163, 170, 171, 173, 181, 182, 183.

²⁸ Онопрієнко В.І., Реєнт О.П., Щербань Т.О. *Українське наукове товариство: 1907–1921 роки*. Київ: Ін-т історії України НАН України, 1998. 243 с.

притулок Ореста Левицького»²⁹, «Орест Левицький – один із фундаторів Української Академії наук»³⁰ і в 2001 р.³¹ У 2008 р. біографію, наукову діяльність та творчу спадщину Ореста Левицького простежив Олександр Луговський³².

У 2009 р. до 160-річчя від дня народження Ореста Левицького роздуми про нього як суспільного діяча та науковця подав Ігор Гирич³³, виокремивши у кількох аспектах його життя та діяльність: українська наука і особистість вченого; його суспільні погляди і національна історіографічна традиція; внесок ученого у скарбницю української гуманітаристики.

У 2010 р. діяльність Ореста Левицького як організатора української історичної науки оглянув Олександр Удод³⁴.

У 2009 рр. довідку про вченого надрукувала Н.О. Герасименко³⁵, у 2016 р. – І.Б. Усенко³⁶.

²⁹ Приступа Світлана. Останній притулок Ореста Левицького. *Вісник НАНУ*. 1999. № 6. С. 39-41.

³⁰ Приступа Світлана. Орест Левицький – один із фундаторів Української Академії наук. *Студії з архівної справи та документознавства*. 1999. Т. 5. С. 210-211.

³¹ Приступа Світлана. Орест Левицький – один із фундаторів Української Академії наук. *Хроніка–2000*. 2001. №45/46. С. 613-621.

³² Луговський О.Г. Левицький Орест Іванович. *Наука та наукознавство*. 2008. № 4. С. 37-41.

³³ Гирич Ігор. Орест Левицький як суспільний діяч і науковець: До 160-річчя від дня народження. *Сучасність*. 2009. № 3/4. С. 197-212.

Гирич Ігор. Орест Левицький як суспільних діяч і науковець. Суспільна діяльність. Персональний сайт історика України. <https://www.i-hyrych.name/History/OrestLevycky/SocialActivity.html>.

³⁴ Удод Олександр. Орест Іванович Левицький як організатор української історичної науки. *Історіографічні дослідження в Україні*. Київ, 2010. Вип. 20: Історіографічним дослідженням – 40 років! (1968–2008). С 122-130.

³⁵ Герасименко Н.О. Левицький Орест Іванович. *Енциклопедія історії України: у 10 т. /Ін-т історії України НАН України; редкол.: В. А. Смолій (голова) [та ін.]. Київ: Наук. думка, 2009. Т. 6: Ла-Мі. С. 90-91.*

У 2014 р. внесок Ореста Левицького в розвиток археографії та джерелознавства висвітлив В.І. Доліновський, який розкриває процес формування історичного світогляду та наукових інтересів історика, його роль у наукових товариствах та внесок у розвиток архівної справи та археографії³⁷.

Дослідження персоналії Ореста Левицького істориками України до 175-річчя з дня народження підсумувала О.О. Тарасенко³⁸.

Виявлені та проаналізовані джерела та історіографія теми дипломної роботи дозволили провести її дослідження.

РОЗДІЛ 2

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ОРЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО (1848 – 1922)

³⁶ Усенко І.Б. Левицький Орест Іванович. Енциклопедія Сучасної України: у 30 т. /НАН України, НТШ, Координаційне бюро енциклопедії сучасної України НАН України; редкол. І. М. Дзюба [та ін.]. Київ, 2016. Т. 16. С. 650.

³⁷ Доліновський В.І. Орест Левицький – археограф і джерелознавець. *Архіви України*. 2014. № 1. С. 142-155.

³⁸ Тарасенко О.О. Дослідження персоналії Ореста Левицького істориками України (до 175-річчя з дня народження). *Вісник науки та освіти. Серія: історія та археологія*. №3 (9). 2023. С. 723-739.

2.1. Родина, дитинство Ореста Левицького, домашня освіта, навчання в духовному училищі та духовній семінарії, Університеті Св. Володимира в 1848 – 1874 рр.

Орест Іванович Левицький народився 13(25) грудня 1848 р. у невеличкому козацькому містечку Маячка Кобеляцького повіту Полтавської губернії (сучасне село Маячка Новосанжарського району Полтавської області). Його батько, отець Іоанн, був православним священиком, мати, Марфа Кастрова – донькою колезького реєстратора. Орест Іванович походив із давнього козацького роду Носів-Левицьких, його далекі предки у середині XVII ст. перебралися на територію Лівобережної України із Правобережжя, землі якого знаходилися під владою Речі Посполитої.

Першим з цього роду, хто оселився в Маячці, був священик Василь Ніс. Носи-Левицькі служили як сотники та осавули у Війську Запорозькому, були учасниками повстання гетьмана Івана Мазепи і разом із шведським військом боролись проти царя московитів Петра І. Одним з найвідважніший козацький верховодів того часу був, зокрема, Данило Левицький, що загинув саме під час цього повстання. У часи Російської імперії такою інформацією про своє родинне походження з козацько-старшинського стану було ділитися небезпечно, тому Левицькі наголошували лише на тому, що належать до священицького роду³⁹.

Родина Ореста пишалась родинною спорідненістю з видатними діячами образотворчого мистецтва XVII – XVIII сторіч – майстром гравюри Григорієм Левицьким та та його сином – художником-портретистом Дмитром Левицьким. Саме від Григорія започатковується прізвище Левицький, бо він одружився з

³⁹ *Сарбей В.Г., Москвич Л.Г.* Академік УАН Орест Іванович Левицький (1848 – 1922 рр.). С.3-4.

дворянкою Левицькою і змінив прізвище Ніс на Левицький. Це було зумовлено тим, що рід Носів свого часу зазнав переслідувань за підтримку дій мазепинців. У Києві обоє митців були залучені до розпису іконостасу у Андріївській церкві⁴⁰.

Орест Іванович Левицький намагався дізнатися більше інформації про свій рід. Він відзначав, що чоловіки родинної династії були священниками. Вісім поколінь родини Левицьких управляли парафією у Михайлівській церкві с. Маячки. Орест Іванович цю традицію не продовжив⁴¹.

Л.Г. Москвич у праці «Творчий шлях О. І. Левицького»⁴² відзначала, що рід Левицьких походив з Правобережжя, звідки в другій половині XVII ст. предки Левицького переселилися на Південну Полтавщину й оселилися в містечку Маячці на р. Орелі, що в XVII – XVIII ст. цей рід дав українській культурі двох художників – відомого гравера Григорія Левицького і його сина видатного портретиста XVIII ст. Дмитра Григоровича Левицького⁴³.

Орест Іванович Левицький збирав матеріали про відомого художника Дмитра Левицького, сина Григорія Левицького, який доводився йому далеким родичем, але Василь Петрович Горленко підготував до друку свою працю про портретиста Левицького раніше⁴⁴.

Дитинство Ореста Левицького минало в українському селі. Він проводив час разом дітьми односельчан. Українське сільське оточення посприяло тому, що він дуже добре засвоїв українські народні звичаї та традиції, вивчив досконало український побут, а також добре знав і розумів мову, якою спілкувались в народі. Це вплинуло на написання ним літературних творів у

⁴⁰ Сарбей В.Г., Москвич Л.Г. Академік УАН Орест Іванович Левицький (1848 – 1922 рр.). С.4.

⁴¹ Сарбей В.Г., Москвич Л.Г. Учений з роду Левицьких. С.28.

⁴² Москвич Л.Г. Творчий шлях О. І. Левицького. С.63-76.

⁴³ Там само. С. 63.

⁴⁴ Сарбей В.Г., Москвич Л.Г. Учений з роду Левицьких. С.28.

майбутньому, а прекрасне розуміння української народної мови дозволило Оресту Івановичу долучитись до процесу перекладу євангелія на українську⁴⁵.

Першим учителем майбутнього науковця був його батько. Коли Орестові минуло дев'ять років, у січні 1857 р. батько віддав його до приватної школи. Орест Іванович згадував, що окрім найбільш затребуваних підручників у них не було жодних інших книжок. Навіть російську мови вони вивчали по одній лише граматиці, а якоїсь хрестоматії не бачили й взагалі. Проте незважаючи на таку убогість сільської школи, Орест Левицький зазначав, що все ж таки якимось дивом учні дечому навчилися, а їхній вчитель заклав міцний фундамент для подальшого вивчення латинської та грецької мов. Вчителем у цій сільській школі був випускник семінарії та колишній губернський секретар Іван Гаврилович, який й відкрив цей навчальний заклад⁴⁶.

Орест Левицький був сумлінним учнем, учнів у школі було доволі багато. Навчався він у цій приватній школі до 1859 р., півтора роки, після чого переїхав до Полтави, щоб скласти іспит для вступу у духовне училище. Орест Левицький, що походив із священницького роду, мав піти шляхом свого батька, навіть стати архієреєм⁴⁷.

Отже, початкову освіту Орест Левицький отримав вдома, вчився в приватній школі, в десять років вступив до Полтавського духовного училища, після закінчення якого продовжив навчання на богословському курсі Полтавської духовної семінарії. У семінарії Орест Левицький зацікавився вивченням історії та літератури, життя, мови, побуту, культури та звичаїв українського народу.

У 1869 р. закінчилось його навчання у семінарії. Як найкращий, старанний, здібний учень, Орест був рекомендований до вступу у Київську

⁴⁵ *Сарбей В.Г., Москвич Л.Г.* Академік УАН Орест Іванович Левицький (1848 – 1922 рр.). С.5.

⁴⁶ Там само.

⁴⁷ *Сарабей В.Г., Москвич Л.Г.* Учений з роду Левицьких. С.28, 40.

духовну академію. Однак, у світоглядних поглядах Ореста Левицького відбулись зміни і він став тяжіти до вивчення світських наук⁴⁸.

Щоб отримати фінансову можливість аби перебратись у Київ та вступити до Університету Св. Володимира, він погодився на пропозицію стати домашнім вчителем у сім'ї священика у селі Веприк, яке входило до Гадяцького повіту⁴⁹.

У 1870 р. він успішно склав вступні іспити до Університету Св. Володимира на юридичний факультет. Враженнями про Київ він ділився у листах того часу, захоплювався краєвидами та розповідав, що вагався із вибором факультету, на якому краще вчитися. Згодом він перевівся на історико-філологічний факультет Університету Св. Володимира, став учнем професора Володимира Антоновича⁵⁰.

Роки студентства Ореста Левицького (1870 – 1874) припали на часи активізації українського національно-культурного руху та виникненням нових політичних та інтелектуальних ініціатив, це мало значний вплив на доволі велику частину молодих студентів. Українська молодь виступала за підтримку української мови, культури та ідентичності. Це відбивалося в її діяльності та вимогах. Ключову роль у цьому процесі відіграли київська організація «Громада» та створений в Україні осередок Південно-Західного географічного товариства.

Студентство Ореста Левицького відігравало важливу роль у формуванні його національного світогляду, студентські роки визначались як період активної участі у національно-культурному відродженні України⁵¹. У той час Орест Левицький став членом Київської Громади, що вплинуло на подальше формування його наукових інтересів та громадську діяльність.

⁴⁸ Сарбей В.Г., Москвич Л.Г. Академік УАН Орест Іванович Левицький (1848 – 1922 рр.). С.6.

⁴⁹ Там само.

⁵⁰ Там само. С. 7.

⁵¹ Грушевський М. Левицький Орест Іванович. Некролог. С199.

М.С. Грушевський згадував, що зустріч з В.Б. Антоновичем наповнила новим змістом життя О.І. Левицького, він став одним із найпильніших слухачів В.Б. Антоновича, один із найперших його учнів, «...дуже зблизився з ним особисто, найближче підійшов до його наукових, архівних інтересів»⁵².

М.С. Грушевський наголошував, що В.Б. Антонович керував науковими заняттями Ореста Івановича в Університеті Св. Володимира, зробив його своїм найближчим товаришем по роботі в Київській археографічній комісії, в якій він був головним редактором видань, здобув йому посаду секретаря-діловода, тобто наукового секретаря, що Орест Іванович став продовжувачем археографічної та історичної праці свого вчителя та його ідеології, що у дипломній роботі «Очерки внутренней истории Малороссии во второй половине XVII в.» Орест Іванович продовжував думки вчителя про початки козаччини, відповідно до його теорії українського народовладдя, у Центральному архіві давніх актів він наполегливо працював над волинськими актовими книгами XVI ст., опрацьовував матеріал з історії релігійного руху, родинного права і побуту, випустив нове видання «Літопису Самовидця» в 1878 р., здобув ґрунтовну наукову репутацію, сподівався готуватися до отримання професорського звання та можливості викладати в Університеті Св. Володимира, проте несприятливі обставини не дали цим планам відбутися⁵³.

Підсумуємо. Ми розглянули родину Ореста Левицького, роки його дитинства та домашньої освіти, якою керував його батько, навчання в духовному училищі та духовній семінарії, Університеті Св. Володимира в 1848 – 1874 рр. під керівництвом професора Антоновича та зв'язок з Київською громадою.

⁵² Там само. С. 200.

⁵³ *Грушевський М.* Левицький Орест Іванович. Некролог. С. 199.

2.2. Період професійного сходження Ореста Левицького в 1874 – 1922 рр.

Українофільська позиція Ореста Левицького, його зв'язок із Київською громадою, дипломна робота, в якій простежувався національний задум, змусили Ореста Левицького шукати роботу поза межами Університету Св. Володимира після його закінчення. Орест Левицький мав відпрацювати в середній школі вчительську стипендію, яку він взяв під час студентства, а рано одружившись він мусив працювати, щоб утримувати родину, зазначав Михайло Грушевський. Тому, за словами Михайла Грушевського Орест Левицький «...не пішов на тяжку і непевну університетську дорогу, не приступив до магістерських іспитів, не подбав про приват-доцентуру і на все життя зістався учителем середньої школи, латинської та російської мови, і це було одною з тих трагедій його життя, котрі він відчував прикро і глибоко»⁵⁴.

Особисте життя Ореста Левицького. Дружиною Ореста Левицького стала Софія Яценко, дочка священика отця Василя із села Веприк. Орест познайомився з нею, коли приїхав у Гадяцький повіт працювати домашнім вчителем. Після приїзду до Києва та вступу до Університету Св. Володимира Орест Левицький не відвідував село, де жили Яценки. У липні 1873 р. він у Веприку провів увесь літній період. Повернувшись до Києва у вересні, він був зарученим з Софією Василівною. Вони одружились вони у 1874 р. після того, як Орест Левицький закінчив Університет. На жаль, молода дружина Софія померла після пологів, удівець залишився з двома крихітними немовлятами – синами Всеволодом та Левом. Виховувати дітей Орест Іванович доручив батьками своєї покійної дружини, які жили у Веприку. Всеволод та Лев Левицькі зростали там, поки не настав час вступу до гімназії. Кожного літа та на кожні свята батько регулярно відвідував їх у Веприку.

⁵⁴ Там само. С. 200..

Орест Левицький вдруге одружився у 1881 р. Його дружиною стала Параскева Миколаївна Мельник, рідна сестра Катерини Миколаївни Мельник, яка була другою дружиною В. Б. Антоновича.

З великим захопленням Орест Левицький ставився до процесу викладання. Він був чудовим викладачем та вчителем-вихователем. Його педагогічний талант, глибокі знання робили його лекції дуже цікавими, емоційними, захоплюючими, лекції були наповнені яскравими прикладами з народної поезії та історії. Педагогічну діяльність Ореста Левицького ми плануємо розглянути у дипломній роботі.

Матеріальні проблеми не давали спокою майбутньому науковцю. Він був вимушений шукати додаткову роботу і працював паралельно викладачем географії в музичній школі у 1876 – 1877 рр. Орест Левицький у листах до дружини ділиться з нею своїми потерпаннями через те, що в школі не вчасно видають зарплату⁵⁵.

Орест Іванович у 1874 – 1906 рр. (за іншими даними до 1909 р. – до виходу на пенсію) працював викладачем російської мови і літератури та латинської мови у Четвертій Київській чоловічій гімназії.

Науково–дослідницька робота була найбільшим захопленням Ореста Левицького. У 1879 – 1887 рр. він працював помічником завідувача Центрального архіву давніх актів при Університеті Св. Володимира у Києві.

Період наступу реакції 80-х років XIX ст. значно вплинув на Ореста Левицького. Він обурювався репресіям та заборонам, спрямованим проти вільного слова і думки. Висловлював співчуття заарештованим учасникам студентських заворушень. Намагався знайти втіху і силу у науковій роботі. Науковець сильно хвилювався за долю людей, які постраждали від заходів тогочасної влади. Політичний гніт не оминув вченого. Під наглядом поліції він

⁵⁵ *Сарабей В.Г., Москвич Л.Г.* Учений з роду Левицьких. С.28.

перебував до 1893 р.⁵⁶ Вчений відійшов від української громади, перестав писати українською мовою, заборонив надсилати кореспонденцію на свою адресу. Колеги вважали, що він готовий був покинути навіть роботу над вивченням української історії, якби це не входило в його обов'язки службовця⁵⁷.

Коли Ореста Левицького звільнили з роботи в Центральному архіві давніх актів у 1887 р. із ініціативи ректора Університету Св. Володимира М.К. Ренненкампа, це дуже його вразило, вплинуло на здоров'я, змусило на довгий час відійти від громадсько-політичного життя. Він лише продовжував виступати на наукових археографічних та археологічних, краєзнавчих з'їздах, на засіданнях і зборах наукових товариств, членом яких він був, у роботі яких брав активну участь⁵⁸. Із утвердженням радянської влади у Києві у 1919 р. родину Ореста Левицького мали примусово виселити з квартири, історика не залишили у спокої, тримали під пильним наглядом, влаштовували нервові потрясіння ("стресові ситуації"). Арешт дружини вченого 10 липня 1920 р., обшук у його квартирі з вилученням багатьох друкованих українознавчих видань особистої бібліотеки та наукових праць. Дружину після десятиденного ув'язнення звільнили. Але книжки і рукописи академіка та і не повернули⁵⁹.

Орест Левицький працював діловодом управління Київського, Подільського та Волинського генерал-губернатора, з 1913 р. був першим секретарем Київського товариства охорони пам'яток старовини та мистецтва⁶⁰.

Протягом 47 років у 1874 – 1921 рр. Орест Левицький працював секретарем у Тимчасовій комісії з розбору давніх актів у Києві (Київській

⁵⁶ Сарбей В., Москвич Л. Академік УАН Орест Іванович Левицький. С. 23-24.

⁵⁷ Там само.

⁵⁸ Доліновський В.І. Орест Левицький – археограф і джерелознавець. С. 144.

⁵⁹ Доліновський В.І. Орест Левицький – археограф і джерелознавець. С. 144.

⁶⁰ Василенко М. П. Академік Орест Іванович Левицький. Некролог. С.96.

археографічній комісії), став її першим історіографом. Робота секретаря Тимчасової комісії з розбору давніх актів вимагала від вченого різноманітних вмінь. Він займався видавничими справами, редагував праці, вів діловодство, писав звіти, складав кошторис. Працівники Комісії не отримували пенсію після закінчення служби, бо не мали прав державних службовців. Оресту Левицькому доводилося працювати і в гімназії, щоб мати змогу забезпечити себе у старості⁶¹.

Одночасно Орест Левицький друкував свої статті та замітки у часописах «Киевская старина», «Літературно-науковому віснику», «Зоря», «Рада», «Світло», газеті «Правда», працював редактором журналу «Україна» разом із Михайлом Грушевським.

Вінцем наукової кар'єри Ореста Левицького стала робота в Українській академії наук. Перше спільне засідання відбулося 27 листопада 1918 р. в будинку Українського наукового товариства, де головував Орест Іванович⁶².

У листопаді 1918 р. історик був включений до перших фундаторів (академіків) Українській академії наук. Із грудня 1919 р. Орест Левицький виконував обов'язки голови – президента Української академії наук, був серед академіків третього відділу (соціальних наук), очолював комісію при кафедрі українського звичаєвого права, був головою правничого товариства при Всеукраїнській академії наук із 1921 р.⁶³.

Внесок вченого в роботу Українській академії наук був важливим: Орест Левицький був головою Правничо-термінологічної комісії, яка займалася збиранням української юридичної термінології для юридичного словника, був

⁶¹ Там само.

⁶² Храмов Ю., Руда С., Павленко Ю., Кучмаренко В. Рання історія Академії наук України: 1918 – 1921.

⁶³ Василенко М. П. Академік Орест Іванович Левицький. Некролог. С. 97.

головою Товариства правників, брав активну участь у роботі Археографічної комісії при Першому історико-філологічному відділі⁶⁴.

За відсутності Володимира Вернадського у період з 19 грудня 1919 р. по 18 липня 1921 р. Орест Левицький виконував обов'язки заступника президента Академії, 27 березня 1922 р. академіка було обрано на посаду Президента УАН. Під головуванням Ореста Левицького вирішували питання роботи Комісій біографічного та енциклопедичного словника, Археологічної комісії, Центрального архіву давніх актів у Києві, Музею мистецтва, Картинної галереї, Музею антропології та етнології⁶⁵. Вчений на посаді Президента Академії перебував недовго.

9 травня 1922 р. життя історика обірвалося під час наукового відрядження на Драбівській дослідній станції у с. Драбів (сучасна Черкаська область).

Дослідники діяльності Ореста Левицького відзначають, що історик отримав статус академіка Української академії наук не маючи офіційних наукових кваліфікацій для цього. Після закінчення Університету Св. Володимира Орест Іванович не мав змоги продовжити свою університетську кар'єру через певні політичні обставини, не захистив магістерську або докторську дисертації. Михайло Грушевський, Іван Франко, Олександра Єфименко, які також не мали ступеню доктора наук, на відміну від Ореста Левицького, були обрані на почесних докторів Харківського університету, тобто отримали диплом, який засвідчував, що вони є доктором історії *honoris causa*⁶⁶.

Відсутність офіційного наукового статусу не стала на заваді до обрання Ореста Левицького академіком, згодом і Президентом УАН. У цьому випадку

⁶⁴ Приступа С. Орест Левицький – один із фундаторів Української Академії наук. С.210-211.

⁶⁵ Там само.

⁶⁶ Сарбей В.Г. Академік УАН Орест Іванович Левицький (1848 – 1922 рр.).

зіграв авторитет вченого, який був автором відомих та гідних у наукових колах робіт. Орест Іванович був причетний до усіх діючих в Києві на той момент наукових товариств, серед яких Історичне товариство Нестора-літописця при Університеті Св. Володимира, Тимчасова комісія для розгляду давніх актів – Київська археографічна комісія, Українське наукове товариство у Києві та Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові⁶⁷.

Історик був архівістом, археографом-джерелознавцем, істориком доби козаччини, дослідником звичаєвого права населення українських земель у часи Речі Посполитої та козаччини. Досвід праці у Центральному архіві давніх актів у Києві сприяв тому, що Орест Левицький став шанованим науковцем в галузі історії розвитку звичаєвого права на українських землях. У період життя та діяльності Ореста Левицького науковцем вважалася лише та людина, яка працювала в архівах і мала безпосередній контакт із джерелами. Подібний погляд сформувала Київська школа істориків Володимира Антоновича (Київська школа істориків-документалістів – А.П.), започаткована Михайлом Максимовичем та Миколою Іванишевим, яку остаточно оформив Володимир Антонович⁶⁸.

Ореста Левицького в історичній науці вважають одним із найбільш знаних дослідників актових книг. Він особисто склав описи актових документів десяти найстаріших книг Луцького суду середини XVI ст. Книги містили в собі більш ніж 500 сторінок кожна, в яких була не менша кількість джерел, до яких академік робив заголовки. Здійснення опису однієї такої книги забирає іноді цілий рік роботи⁶⁹.

⁶⁷ Там само.

⁶⁸ Удод О. Орест Іванович Левицький як організатор історичної науки. С. 127.

⁶⁹ Боряк Г. Археографічна діяльність академіка Ореста Левицького: реалізовані та нездійснені проекти. С. 904-915.

Л.Г. Москвич у праці «Творчий шлях О. І. Левицького»⁷⁰ відзначала, що праці академіка АН УРСР, одного із фундаторів Української Академії наук, видатного українського історика Ореста Івановича Левицького користуються заслуженим авторитетом серед фахівців історії України, що Орест Левицький належав до того покоління українських істориків, яке пройшло довгий і важкий життєвий шлях, що з ім'ям Ореста Левицького пов'язані розвиток архівної і археографічної справи на Україні, дослідження історії українського народу XVI – XVIII ст., що наукова спадщина Ореста Левицького налічує 200 праць і базується переважно на архівних матеріалах, видатний вчений відомий також як письменник, археолог, філолог, глибокий знавець пам'яток матеріальної культури України, що дослідники вважають Ореста Левицького представником народницького напрямку в українській історіографії»⁷¹.

Орест Левицький зробив помітний внесок у розробку та організацію налагодження роботи академічних установ, очолював соціально-економічний відділ академії, був головою «Товариства правників», брав участь у роботі Археографічної комісії при Першому історично-філологічному відділі. Скрізь досягав успіхів⁷².

З ім'ям Ореста Левицького як українського історика етнографа, археографа, архівіста, громадського діяча пов'язаний розвиток архівної та археографічної справи в Україні. Наукова спадщина вченого нараховує понад 200 праць з правознавства та історії України XVI – XIX ст., що мають наукову цінність і сьогодні. У центрі наукових інтересів ученого були: родинне право, звичаєве право, побут, сімейні відносини, правове становище української жінки в XVI – XVII ст., історія української церкви, селянства й судочинства. Дослідник

⁷⁰ Москвич Л.Г. Творчий шлях О. І. Левицького. С.63-76.

⁷¹ Москвич Л.Г. Творчий шлях О. І. Левицького. С. 63.

⁷² Кучмаренко В.А., Шмельов В.Г. та ін. Історія Академії наук України 1918 – 1923: документи і матеріали.

приділяв значну увагу становищу селян і рядових козаків, їх визискові козацькою старшиною, вивчав національне, економічне, релігійне гноблення українського народу в Правобережній Україні в другій половині XVII – XVIII ст. Вчений працював у галузі археографії. Він готував наукові видання дітописів, історичних творів, актових матеріалів «Архива юго-Западной России», писав до них вступні статті, текстологічні примітки та наукові коментарі. Власний архів, колекцію історичних документів, свою бібліотеку в 1921 р. історик передав о ВУАН^{73, 74}.

22 грудня 1988, р. у 140-річчя від дня народження науковця, Президія Академії наук України прийняла постанову щодо пошанування Ореста Левицького, створення наукової біографії вченого, перевидання його творів, збирання як найповнішої бази документів. У 1988 р. силами членів Академії наук була впорядкована могила Ореста Левицького. Постать непересічної особистості в історії України повертається із забуття.

Пошанування персоналії Ореста Левицького, дослідження його життя, наукової та громадської діяльності, творчої спадщини в українській історіографії відбулися після його смерті. В 1923 р. у статті «Академік Орест Іванович Левицький 9 травня 1922 року», надрукованій у «Записках соціально-економічного відділу УАН»⁷⁵, стаття увійшла до другого тому Вибраних творів Миколи Василенка у 2006 р.⁷⁶, Микола Василенко подав нарис життя та діяльності Ореста Левицького, описав середовище та обставини, які вплинули на формування особистості, наукових вподобань вченого, охарактеризував навчання в Університеті Св. Володимира у 1870 – 1874 рр., означив його внесок

⁷³ Герасименко Н.О. Левицький Орест Іванович. С. 90-91.

⁷⁴ Усенко І.Б. Левицький Орест Іванович. С. 650.

⁷⁵ Василенко М.П. Академік Орест Іванович Левицький. С. XLVI – XCVII.

⁷⁶ Василенко М.П. Академік Орест Іванович Левицький. *Вибрані твори*. С. 169-214.

у діяльність Київської громади, простежив як відбулося зацікавлення науковця історією українських земель XVI – XVIII ст., Хмельниччиною.

Микола Василенко відзначав: «Студії над історією під проводом В.Б. Антоновича природньо визначили наукові інтереси О.І. Левицького. Це була виключно історія України, почуття до свого рідного, народного. О.І. Левицький, як ми вже знаємо, виніс це з дитячих літ. Через те, може, з нього стався один з найгорливіших учнів В.Б. Антоновича, окрім університетських викладів. О.І. Левицький користувався книжками Антоновича і його приватними науковими вказівками. В.Б. Антонович ввів його до Центрального Архіву і навчив користуватись актовими книгами XVI – XVIII століття, які зацікавили молодого студента на всьє його життя»⁷⁷.

«Головна робота О.І. Левицького була в Комісії для перегляда давніх актів, де він посів у 1874 р. посаду діловода, користуючись при цьому і казенною квартирою. Цю посаду він посідав аж до 1921 р., коли Комісія зіллалася з Археографічною Комісією Української Академії Наук. На протязі 47 років провадив О.І. Левицький діловодство Комісії, був за її бібліотекаря і ходячу історію. Коли в 1893 році святкувалося 50-річчя Комісії, то О.І. на підставі джерел написав докладну й цікаву «Историческую записку о ее деятельности». Її було тоді-ж-таки надруковано, як офіційну записку, під назвою «Пятидесятилетие Киевской Комиссии для разбора древних актов (1843 – 1893). Киев 1893»»⁷⁸, – добачав Микола Василенко. Ця праця до сьогодні є першоджерелом для дослідження історії української археографії.

Микола Василенко проаналізував роботу Ореста Левицького у Київській археографічній комісії, де він відпрацював біля 47 років, високо оцінив вклад Ореста Івановича у дослідження та публікацію «Літопису Самовидця», «Архива

⁷⁷ Василенко М.П. Академік Орест Іванович Левицький. *Вибрані твори*. Там само. С. 184.

⁷⁸ Там само. С. 192.

Юго-Западной России», який включав акти про церковно-релігійні та культурні відносини на українських землях в XIV – першій половині XVII ст., описав роботу науковця в Центральному архіві давніх актів, активну діяльність у Історичному товаристві Нестора-Літописця, змалював гнітючу політичну та соціальну атмосферу 1880 – 1890-х рр., незмінну публікацію науковцем праць у часописі «Киевская старина», діяльну участь у роботі Українського наукового товариства в Києві та дав оцінку заслуг науковця на посаді фактичного (1919 – 1921 рр.) й офіційного (1922 р.) президента Української академії наук⁷⁹.

У 1924 р. Михайло Грушевський пошанував пам'ять Ореста Левицького у некролозі⁸⁰. Він відзначив вплив професора Володимира Антоновича на становлення наукових інтересів Ореста Левицького як представника старшої генерації Київської школи істориків Володимира Антоновича, його внесок у роботу багатьох громадських та наукових організацій. Михайло Грушевський визнавав Ореста Левицького як одного з визначних представників української історичної науки, спільника ідеології Миколи Костомарова та Володимира Антоновича⁸¹.

Слова пошани від Михайла Грушевського як представника середньої генерації Київської школи істориків Володимира Антоновича щодо Ореста Левицького як представника її старшої генерації ми вважаємо дуже важливими.

Підсумуємо. Ми розглянули період професійного сходження Ореста Левицького у 1875 – 1922 рр. Українофільська позиція Ореста Левицького, його зв'язок із Київською громадою, дипломна робота, в якій простежувався національний задум, змусили Ореста Левицького шукати роботу поза межами

⁷⁹ *Левицкий О.И.* Пятидесятилетие Киевской комиссии для разбора древних актов (1843–1893). Историческая записка о ее деятельности. Киев, 1893. 142 с.

⁸⁰ *Грушевський М.* Левицький Орест Іванович. С. 199-202.

⁸¹ Там само. С. 201.

Університету Св. Володимира після його закінчення. Він мав відпрацювати в середній школі вчительську стипендію, яку взяв під час студентства, а рано одружившись мусив працювати, щоб утримувати родину.

Через матеріальні проблеми Орест Левицький шукав додаткову роботу, працював паралельно викладачем географії в музичній школі у 1876 – 1877 рр.

У 1874 – 1906 рр. (за іншими даними до 1909 р. – до виходу на пенсію) Орест Левицький викладав російську мову і літературу та латинську мову в Четвертій Київській чоловічій гімназії.

У 1879 – 1887 рр. він працював помічником завідувача Центрального архіву давніх актів при Університеті Св. Володимира у Києві. Орест Левицький працював діловодом управління Київського, Подільського та Волинського генерал-губернатора, з 1913 р. був першим секретарем Київського товариства охорони пам'яток старовини та мистецтва.

Протягом 47 років у 1874 – 1921 рр. Орест Левицький працював секретарем у Тимчасовій комісії з розбору давніх актів у Києві – Київській археографічній комісії, став її першим історіографом. Він займався видавничими справами, редагував праці, вів діловодство, писав звіти, складав кошторис.

Вінцем наукової кар'єри Ореста Левицького стала робота в Українській академії наук. Перше спільне засідання відбулося 27 листопада 1918 р. в будинку Українського наукового товариства, де головував Орест Левицький. У листопаді 1918 р. історик був включений до перших фундаторів (академіків) Українській академії наук. Із грудня 1919 р. Орест Левицький виконував обов'язки голови – президента Української академії наук, був серед академіків третього відділу (соціальних наук), очолював комісію при кафедрі українського

звичаєвого права, був головою правничого товариства при Всеукраїнській академії наук із 1921 р. Орест Левицький був головою Правничо-термінологічної комісії, яка займалася збиранням української юридичної термінології для юридичного словника, був головою Товариства правників, брав активну участь у роботі Археографічної комісії при Першому історико-філологічному відділі. Внесок вченого в роботу Українській академії наук був важливим.

РОЗДІЛ 3

МІСЦЕ КИЄВА У ЖИТТІ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОРЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО

3.1. Навчання в Університеті Св Володимира у Києві

1870 рік став важливою віхою у долі Ореста Івановича Левицького. Він прибув до Києва, щоб розпочати навчання в Університеті Св. Володимира. Цей переїзд із полтавського села до динамічного й інтелектуально насиченого Києва ознаменував нову епоху в його житті – період активного зростання, становлення як науковця, публічного інтелектуала і члена національного руху.

У 1870 р. він успішно склав вступні іспити до Університету Св. Володимира на юридичний факультет. Враженнями про Київ, захопленням краєвидами Орест Левицький ділився у листуванні з рідними. Він розповідав, що вагався із вибором факультету, на якому краще вчитися. Згодом він перевівся на історико-філологічний факультет Університету Св. Володимира, став учнем професора Володимира Антоновича⁸².

Роки студентства Ореста Левицького (1870 – 1874) припали на часи активізації українського національно-культурного руху та виникненням нових

⁸² *Сарбей В.Г., Москвич Л.Г.* Академік УАН Орест Іванович Левицький (1848 – 1922 рр.). С. 7.

політичних та інтелектуальних ініціатив, це мало значний вплив на доволі велику частину молодих студентів. Українська молодь виступала за підтримку української мови, культури та ідентичності. Це відбивалося в її діяльності та вимогах. Ключову роль у цьому процесі відіграли київська організація «Громада» та створений в Україні осередок Південно-Західного географічного товариства.

Студентство Ореста Левицького відіграло важливу роль у формуванні його національного світогляду, студентські роки визначались як період активної участі у національно-культурному відродженні України⁸³. У той час Орест Левицький став членом Київської Громади, що вплинуло на подальше формування його наукових інтересів та громадську діяльність.

М.С. Грушевський згадував, що зустріч з В.Б. Антоновичем наповнила новим змістом життя О.І. Левицького, він став одним із найпильніших слухачів В.Б. Антоновича, один із найперших його учнів, «...дуже зблизився з ним особисто, найближче підійшов до його наукових, архівних інтересів»⁸⁴.

М.С. Грушевський наголошував, що В.Б. Антонович керував науковими заняттями Ореста Івановича в Університеті Св. Володимира, зробив його своїм найближчим товаришем по роботі в Київській археографічній комісії, в якій він був головним редактором видань, здобув йому посаду секретаря-діловода, тобто наукового секретаря, що Орест Іванович став продовжувачем археографічної та історичної праці свого вчителя та його ідеології, що у дипломній роботі «Очерки внутренней истории Малороссии во второй половине XVII в.» Орест Іванович продовжував думки вчителя про початки козаччини, відповідно до його теорії українського народовладдя, у Центральному архіві давніх актів він наполегливо працював над волинськими актовими книгами XVI ст.,

⁸³ Грушевський М. Левицький Орест Іванович. Некролог. С. 199.

⁸⁴ Там само. С. 200.

опрацьовував матеріал з історії релігійного руху, родинного права і побуту, випустив нове видання «Літопису Самовидця» в 1878 р., здобув ґрунтовну наукову репутацію, сподівався готуватися до отримання професорського звання та можливості викладати в Університеті Св. Володимира, проте несприятливі обставини не дали цим планам відбутися⁸⁵.

Київ другої половини ХІХ ст. був адміністративним центром Південно-Західного краю Російської імперії, осередком інтелектуального та культурного життя України. Київ мав офіційний статус російського губернського міста, у місті активно діяли українофільські гуртки, працювали українські вчені, письменники, педагоги, етнографи. Середовище Києва було суперечливим – із тиском імперської цензури та потужним прагненням до національного самоусвідомлення. У таке складне середовище потрапив молодий Орест Левицький.

Орест Левицький вступив на юридичний факультет Університету Св. Володимира, однак швидко зрозумів, що його справжній інтерес лежить не в юриспруденції, а в історичній науці. Перехід на історико-філологічний факультет був усвідомленим вибором, який відкрив йому шлях до знайомства із найвпливовішим на той час українським істориком, професором Володимиром Антоновичем. Професор Антонович був видатним науковцем, харизматичним учителем, здатним згуртовувати навколо себе молодих людей із активною національною позицією. Орест Левицький швидко став одним із найближчих учнів та соратників свого Вчителя.

В університетських стінах остаточно сформувалося зацікавлення Ореста Левицького історією України та джерелознавством, вивченням та

⁸⁵ Там само.

систематизацією історичних документів. Його перші кроки у цій царині були впевненими. Виконана на високому науковому рівні і високо оцінена авторитетними вченими дипломна робота Ореста Левицького «Очерк внутренней истории Малороссии во второй половине XVII века»⁸⁶ була написана під керівництвом професора Володимира Антоновича. Праця продемонструвала високий рівень академічної підготовки, здатність працювати з архівними джерелами, вміння мислити системно. Дипломна робота мала яскраво виражену народницьку концепцію, виявила ідейно-національну позицію молодого вченого, який прагнув зрозуміти історичну логіку формування української ідентичності.

Однією з ключових була Київська Громада – напівлегальна формація українофільської інтелігенції. Вона поєднувала наукову діяльність із громадсько-культурною роботою. Орест Левицький вступив до Громади ще в студентські роки, став її активним членом. Це мало величезне значення для формування всього його подальшого життєвого шляху. Саме через Київську Громаду він потрапив у ширше коло національно-свідомих інтелектуалів – таких як Павло Житецький, Борис Грінченко, Михайло Драгоманов, Микола Лисенко.

Значний вплив на формування світогляду Ореста Левицького мав київський культурний пейзаж. Прогулянки старим Подолом, знайомство з архітектурною спадщиною Київської Русі, доступ до архівів Софійського собору, Києво-Печерської Лаври, музеї, книжкові зібрання, зустрічі з живими носіями української мови та культури – усе це збагачувало його як людину, ставало джерелом для майбутніх історичних праць.

⁸⁶ *Левицький Орест. Очерк внутренней истории Малороссии во второй половине XVII века. Київ, 1875. 125 с.*

Підсумуємо. Університет Св. Володимира для Ореста Левицького став місцем навчання та середовищем, де народжувалися національні ідеї. Київ у цей час був живим центром українського національного руху, осередком, де діяли відомі культурні і наукові діячі. Все це сприяло усвідомленню Орестом Левицьким того, що історія – це не абстрактна дисципліна, це спосіб служіння своєму народові, боротьба за його духовну спадщину та право на історичну пам'ять.

Життя в Києві мало свої труднощі. Після захисту ґрунтовної дипломної роботи, яка мала виразно українську ідеологічну спрямованість, Орест Левицький не зміг продовжити академічну кар'єру в університеті. Система була ворожа до українських національно орієнтованих учених. Ореста Левицького фактично «виключили» з університетського середовища. Як відзначав Михайло Грушевський, його ім'я було занесене до «проскрипційного списку» за «українофільство». Проте саме в Києві Орест Левицький у подальшому знайшов свій альтернативний шлях – шлях історика-археографа, який працював не в аудиторіях, а в архівах, бібліотеках, комісіях.

Отже, Київський період 1870 – 1874 рр. був для Ореста Левицького основоположним у всіх сенсах. Він отримав університетську освіту, визначив свій науковий шлях, сформувався як особистість, закріпив своє місце у громадсько-національному русі. Київ став для нього місцем реалізації місії науковця та патріота.

3.2. Праця Ореста Левицького в Київській археографічній комісії

Тимчасова комісія для розгляду давніх актів – Київська археографічна комісія (далі – КАК – А.П.) була найбільшим і найавторитетнішим центром виявлення, вивчення та публікації джерел з історії України XIV – XVIII ст. на Наддніпрянщині. КАК консолідувала навколо себе українських істориків та археографів. Виникнення КАК було пов'язане із соціально-економічними змінами в житті України першої половини XIX ст., політичними і культурними процесами в Російській імперії⁸⁷.

Створення КАК відбулося за умов розвитку національно-визвольного руху. КАК стала невід'ємною складовою частиною українського національного відродження, через свої публікації КАК несла у суспільство правдиву інформацію про славу, багатівікову, самобутню історію України, яку офіційна ідеологія намагалася представити історією російської провінції⁸⁸.

Принципи, прийоми видання та вивчення документальних і наративних джерел, вироблені у публікаціях київських археографів, мали значний вплив на подальший розвиток української археографії та джерелознавства. На основі колекції історичних документів, яка була зібрана КАК, було засновано перший на Україні державний історичний архів – Київський центральний архів давніх

⁸⁷ Журба О.І. Київська археографічна комісія 1843 – 1921. С. 5.

⁸⁸ Там само. С. 6.

актів, який в подальшому став основою формування відділу давніх актів Центрального державного історичного архіву України. КАК об'єднувала вчених-фахівців і аматорів, виховувала кадри кваліфікованих істориків, археографів, архівістів. Її членами були діячі різного соціального стану і політичних поглядів⁸⁹.

У КАК працювали члени Кирило-Мефодіївського товариства Микола Костомаров, Микола Гулак, Пантелеймон Куліш, Тарас Шевченко, видатний вчений-енциклопедист, перший ректор Університету Св. Володимира Михайло Максимович, історики України Володимир Антонович, Орест Левицький, Михайло Грушевський, Іван Каманін, професори Університету Св. Володимира Микола Іванишев, Василь Домбровський, Володимир Іконников, Михайло Владимирський-Буданов, Митрофан Довнар-Запольський та інші⁹⁰.

КАК проіснувала з 1843 р. до 1921 р., залишила величезну наукову спадщину: десятки томів надрукованих архівних джерел і монографій з великого кола питань історії України; видання козацьких літописів, збірники наукових статей, публікації з проблем допоміжних історичних дисциплін, археологічні дослідження. Розроблені КАК організаційні структури, принципи публікацій джерел, напрями і форми археографічних видань покладені в основу діяльності створеної 1921 р. Археографічної комісії ВУАН, яка була попередницею відродженої Археографічної комісії АН України⁹¹.

Археографічні публікації КАК зберігають актуальність і наукову цінність до нашого часу. Сьогодні неможливо уявити наукове дослідження з історії українського козацтва, селянства, міщанства, шляхти, Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького, Гайдамаччини, з питань розвитку

⁸⁹ Там само.

⁹⁰ Журба О.І. Київська археографічна комісія 1843 – 1921. С. 6.

⁹¹ Там само. С.7.

феодалських відносин, української культури і церкви тощо без використання видань КАК⁹².

Орест Левицький, який займав посаду наукового секретаря КАК із 1874 р. по 1921 р., описав, підготував і надрукував три звіти про наукову діяльність КАК за 1843 – 1914 рр.⁹³

Як науковий секретар КАК Орест Левицький протягом 1874 – 1921 рр. вів документацію КАК, листування, фінансові справи, формував і дуже добре знав архів КАК.

Орест Левицький став літописцем КАК. Він використовував весь комплекс документів, які мав у своєму розпорядженні, та досить повно висвітлював різноманітну діяльність КАК.

Орест Левицький переказував архівні матеріали, цитував значні уривки. Свідчення Ореста Левицького через втрату повного архівного комплексу КАК зробили його праці вагомим джерелом з історії КАК.

Звіти Ореста Левицького, як одного з найактивніших і компетентних членів КАК, до якого збігалася вся інформація про діяльність КАК, стали мемуарним джерелом, де знаходяться особисті оцінки, спостереження безпосереднього учасника подій⁹⁴.

⁹² Там само.

⁹³ *Левицький О.И.* Пятидесятилетие Киевской комиссии для разбора древних актов, 1843 – 1893: Историческая записка о ее деятельности. Киев, 1893. 142 с.

[Левицький О.И.] Сведения о деятельности Киевской комиссии для разбора древних актов. Сборник статей и материалов по истории Юго-Западной России, издаваемый Комиссией для разбора древн. актов. Киев, 1911. Вып. 1. С. 1-37.

[Левицький О. И.] Летопись занятий Комиссии (1911 – 1914). Сб. ст. и материалов по истории Юго-Западной России, изд. Комиссией для разбора древн. Актов. Киев, 1916. Вып. 2. С. 1-9.

⁹⁴ *Журба О.І.* Київська археографічна комісія 1843 – 1921. С. 8.

Стислий опис колекції історичних документів КАК, який уклав науковий секретар Орест Левицький⁹⁵, розміщено у капітальній праці голови КАК Володимира Іконникова «Опыт русской историографии»⁹⁶.

Орест Левицький, як літописець історії діяльності КАК, у свої працях також використав анонімний звіт про діяльність Комісії з 1843 по 1865 р., який склав діловод КАК Федір Лебединцев⁹⁷.

Праця Ореста Левицького «Пятидесятилетие Киевской комиссии для разбора древних актов»⁹⁸ є найзначнішим дослідженням в історіографії діяльності КАК, вийшла до 50-річчя КАК. Автор спирався на численні джерела, доступні лише йому, як діловоду Комісії, розширив проблематику і поглибив дослідження деяких аспектів діяльності КАК, пояснив її виникнення на початку 1840-х років пояснював багатьма факторами, ґрунтовно дослідив загальноросійську археографічну традицію, наслідком якої було створення нових історичних установ⁹⁹.

Орест Левицький висвітлив пошукову роботу КАК, вивчив її зв'язки з російськими та іноземними архівами, встановив особливості евристичної діяльності КАК на різних етапах, зазначив, що перші два роки пошуки історичних джерел провадилися в основному в київських архівах, пізніше КАК займалася організацією археографічних експедицій до адміністративно-судових, церковних і приватних архівів України, встановлювала контакти з іншими

⁹⁵

⁹⁶ *Иконников В. С.* Опыт русской историографии. Киев, 1892. Т. 2, кн. 2. С. 1050 – 1052.

Журба О.І. Київська археографічна комісія 1843 – 1921. С. 9.

⁹⁷ *Журба О.І.* Київська археографічна комісія 1843 – 1921. С. 12.

⁹⁸ *Левицкий О.И.* Пятидесятилетие Киевской комиссии для разбора древних актов, 1843 – 1893: Историческая записка о ее деятельности. Киев, 1893. 142 с.

⁹⁹ Там само. С. 3-11.

сховищами. Після створення у 1852 р. Центрального архіву давніх актів у Києві центр по виявленню джерел для публікації перемістився до його фондів¹⁰⁰.

Орест Левицький зібрав та проаналізував цінний фактичний матеріал про евристичну діяльність КАК, дослідив питання про формування джерельної бази її видань, про наукові зв'язки українських археографів¹⁰¹.

Орест Левицький скомпонував проблеми історії України за актуальністю, які привертати найбільшу увагу діячів КАК. Вважав, що матеріали Київського Центрального архіву давніх актів містили невичерпне багатство історичних даних для пояснення різних сторін минулого життя Південно-Західної Русі: політичної, релігійної, юридичної та багатьох інших¹⁰².

Орест Левицький поділився важливою інформацією про видання, які готувались, але не були надруковані, про факти неузгодженості у діяльності між Петербурзькою та Київською археографічними комісіями, відсутності координації дій між ними, розповів про матеріальне становище КАК, простежив зміну протягом десятиріч фінансових можливостей КАК, висвітлив роботу КАК за півсторіччя, поставив нові важливі питання, поглибив вивчення тих, що були поставлені. Праця Ореста Левицького стала важливим кроком у дослідженні усього комплексу проблем діяльності КАК¹⁰³.

Орест Левицький продовжив дослідження діяльності КАК у статтях «Сведения о деятельности Киевской комиссии для разбора древних актов»¹⁰⁴ та

¹⁰⁰ *Левицкий О.И.* Пятидесятилетие Киевской комиссии для разбора древних актов, 1843 – 1893: Историческая записка о ее деятельности. С. 16.

¹⁰¹ *Левицкий О.И.* Пятидесятилетие Киевской комиссии для разбора древних актов, 1843 – 1893: Историческая записка о ее деятельности. С. 16.

¹⁰² *Журба О.І.* Київська археографічна комісія 1843 – 1921. С. 17, 85.

¹⁰³ Там само. С.17.

¹⁰⁴ [*Левицкий О.И.*] Сведения о деятельности Киевской комиссии для разбора древних актов. *Сборник статей и материалов по истории Юго-Западной России, издаваемый Комиссией для разбора древн. актов.* Киев, 1911. Вып. 1. С. 1-37.

«Летопись занятий Комиссии (1911 – 1914)»¹⁰⁵, де він визначив нові напрями та основні особливості діяльності КАК наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., подав списки надрукованих книг і праць, які планувалися, навів реєстр особового складу установи та дані про її матеріальне забезпечення. Наведений Орестом Левицьким фактичний матеріал зберігає значення до сьогодні.

Академік Микола Василенко у 1923 р. присвятив Оресту Левицькому некролог «Академік Орест Іванович Левицький»¹⁰⁶, розглянув наукову біографію Ореста Левицького, висвітлив його пошукову і видавничу діяльність у КАК, навів загальну характеристику видань, які редагував Орест Левицький, високо оцінив публікації КАК та участь у них її наукового секретаря.

Український історик, джерелознавець, історіограф Ярослав Дзира досліджував українські літописи, які друкувала КАК. У передмові до видання літопису Самовидця у 1971 р. він високо оцінив публікації цієї пам'ятки Орестом Левицьким, зазначив, що більшість його висновків витримала перевірку часом і прийнята сучасною історіографією¹⁰⁷.

Археографічну спадщину Ореста Левицького у 1968 р. розглянула Л.Г. Москвич до 120-річчя з дня народження науковця¹⁰⁸. Науковиця зауважила, що у 1874 р. Орест Левицький, після успішного закінчення Університету Св. Володимира, залишився працювати секретарем-діловодом у Київській комісії для розгляду давніх актів – КАК, також працював учителем

¹⁰⁵ [Левицький О. І.] Летопись занятий Комиссии (1911 – 1914). Сб. ст. и материалов по истории Юго-Западной России, изд. Комиссией для разбора древн. Актов. Киев, 1916. Вып. 2. С. 1-9.

¹⁰⁶ Василенко М.П. Академік Орест Іванович Левицький 9 травня 1922 року [Некролог]. С. XLVI-XCVII.

¹⁰⁷ Журба О.І. Київська археографічна комісія 1843 – 1921. С. 27.

Літопис Самовидця / Під ред. Я. І. Дзири. Київ: Наукова думка, 1971. С. 8.

¹⁰⁸ Москвич Л.Г. Видатний історик, археограф-архівіст (До 120-річчя від дня народження О. І. Левицького). С.125-127.

латинської і російської мов у Четвертій київській гімназії до 1906 р., що всі свої сили і хист, все своє життя Орест Левицький присвятив КАК, в якій служив без перерви 47 років, а свою наукову діяльність в КАК він розпочав з видання літопису Самовидця, яку глибоко та всебічно вивчав три роки¹⁰⁹.

У 1878 р. Орест Левицький видав цю пам'ятку окремим виданням¹¹⁰. Л.М. Москвич відзначила, що вчені слушно вважають це видання літопису Самовидця одним із найкращих видань КАК, а ґрунтовна вступна стаття Ореста Левицького, його текстологічні примітки та науковий коментар засвідчили, що українське літописання мало серйозного дослідника і редактора, який вмів розв'язувати найскладніші наукові завдання і робив переконливі висновки. Л.М. Москвич наголосила, що спостереження і висновки молодого вченого Ореста Левицького лягли в основу майже всіх пізніших досліджень про цю давню історичну пам'ятку¹¹¹.

Л.М. Москвич зазначила, що після видання літопису Самовидця Орест Левицький звернув свою увагу на скарби Київського центрального архіву давніх актів, бо вважав його невичерпним джерелом для вивчення минулого життя українського народу¹¹².

За спостереженням Л.Г. Москвич, із Київського центрального архіву давніх актів Орест Левицький «щедро черпав матеріал для написання багатьох своїх праць. Матеріали луцьких актових книг XVI – XVII ст. підказали Оресту Левицькому важливу тему майбутніх досліджень – питання про унію. Цій темі

¹⁰⁹ Москвич Л.Г. Видатний історик, археограф-архівіст (До 120-річчя від дня народження О. І. Левицького). С. 125.

¹¹⁰ Левицький Орест. Опыт исследования о летописи Самовидца: (Предисловие к летописи Самовидца, изданной Киевской археографической комиссией). Киев, 1878. 76 с.

¹¹¹ Москвич Л.Г. Видатний історик, археограф-архівіст (До 120-річчя від дня народження О. І. Левицького). С. 126.

¹¹² Там само.

Орест Іванович присвятив кілька своїх наукових праць. Історик докладно розкрив внутрішнє життя церкви до унії, суперечності між церковниками і громадою, що спонукали духівництво піти на унію з католиками в Бресті»¹¹³. Архівні матеріали про унію Орест Левицький підготував до друку і у 1883 р. опублікував окремим виданням¹¹⁴. Дослідниця зазначила, що на цю тему Орест Левицький написав праці про ініціаторів Берестейської унії Іпатія Потія¹¹⁵ та Кирила Терлецького¹¹⁶, про історію української церкви XVI – XVII ст.¹¹⁷ Науковиця зазначила, що Орест Левицький розробляв протягом 30 років на матеріалах актових книг родинне право і відносини на Україні в XVI – XVII ст., показав правове становище жінки, опублікував ряд статей та спеціальний том «Архива Юго-Западной России» у 1909 р.¹¹⁸, а праці Ореста Левицького про родинне й звичаєве право на Україні в минулому стали цінним надбанням української історичної та юридичної науки¹¹⁹.

Л.Г. Москвич у 1971 р. у статті «Творчий шлях О. І. Левицького»¹²⁰ відзначала, що праці академіка АН УРСР, одного із фундаторів Української

¹¹³ Москвич Л.Г. Видатний історик, археограф-архівіст (До 120-річчя від дня народження О. І. Левицького). С. 126.

¹¹⁴ *Архив Юго-Западной России*, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов [в 35 тт.]. Ч. 1: *Акты о церковно-религиозных отношениях в Юго-Западной Руси (1322 – 1648 гг.)*. Т. 6. Киев, 1883. 1124 с.

¹¹⁵ *Левицкий Орест*. Ипатий Потей, Киевский униатский митрополит. Киев, 1885. 34 с.; Санкт-Петербург: Тип. т-ва "Общественная польза", 1885. 34 с.

¹¹⁶ *Левицкий Орест*. Кирилл Терлецкий, епископ Луцкий и Острожский. Санкт-Петербург: Тип. т-ва "Общественная польза", 1885. 34 с.

¹¹⁷ *Левицкий Орест*. Внутреннее состояние западнорусской церкви в Польско-Литовском государстве в конце XVI в. и уния /составил Орест Левицкий. Киев: Типография Г.Т. Корчак-Новицкого, 1884. 108 с.

¹¹⁸ *Архив Юго-западной России*, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов [в 35 тт.]. Ч. 8: [Акты юридические]. Т. 3: *Акты о брачном праве и семейном быте в Юго-Западной Руси в XVI – XVII вв.* Киев, 1909. 857 с.

¹¹⁹ Москвич Л.Г. Видатний історик, археограф-архівіст (До 120-річчя від дня народження О. І. Левицького). С. 126.

¹²⁰ Москвич Л.Г. Творчий шлях О. І. Левицького. С.63-76.

Академії наук, видатного українського історика Ореста Івановича Левицького користуються заслуженим авторитетом серед фахівців історії України. Вона наголосила, що Орест Левицький належав до того покоління українських істориків, яке пройшло довгий і важкий життєвий шлях. Дослідниця підкреслила, що з ім'ям Ореста Левицького пов'язані розвиток архівної і археографічної справи на Україні, дослідження історії українського народу XVI – XVIII ст., що наукова спадщина Ореста Левицького налічує 200 праць і базується переважно на архівних матеріалах, що видатний вчений відомий також як письменник, археолог, філолог, глибокий знавець пам'яток матеріальної культури України, що дослідники вважають Ореста Левицького представником народницького напрямку в українській історіографії»¹²¹.

Л.Г. Москвич розглянула надруковані праці вченого, архівний матеріал, глибоко проаналізувала археографічні публікації вченого, зазначила новизну його підходу до вирішення дослідницьких проблем, а також дослідила передумови становлення Ореста Левицького як вченого, формування його наукових інтересів, світогляду, внесок науковця у дослідження маловідомих сторінок історії України. Вивчила роботу історика у різних наукових товариствах і установах України, зокрема у діяльності Історичного товариства Нестора-літописця, Українського наукового товариства в Києві, редакції журналу «Киевская старина». Л.Г. Москвич відзначила роль Ореста Левицького як одного з фундаторів і керівників Української академії наук, на основі аналізу архівних джерел, розкрила його внесок у створенні академічних установ на Україні, документально довела, що певний час Орест Левицький був президентом Української академії наук¹²².

¹²¹ Москвич Л.Г. Творчий шлях О. І. Левицького. С. 63.

¹²² Там само.

Археографічну діяльність Ореста Левицького Л.Г. Москвич розглянула у статті «З історії становлення джерелознавства України»¹²³ у 1986 р., де проаналізувала видання вченого в рамках КАК та підкреслила, що початок розвитку історичного джерелознавства і археографії на Україні в ХІХ ст. пов'язаний з діяльністю Тимчасової комісії для розбору давніх актів¹²⁴.

Дослідниця наголосила про найактивнішу участь Ореста Левицького у роботі КАК, зазначила, що він виробив власну археографічну методику, спирався на кращі традиції Йосипа Бодянського, Михайла Максимовича, інших видатних попередників, виявила найхарактерніші риси наукового підходу вченого до дослідження джерел, які він готував до друку¹²⁵.

Л.Г. Москвич відзначила, що Оrest Левицький як археограф всебічно вивчав джерело – його історичні, палеографічні, етнографічні, лінгвістичні, фольклорні риси, що допомогло йому дати цілісну, критичну картину первісного вигляду джерела, тонко відчувати, впізнати думку давнього автора, що Оrest Левицький підмічав в джерелах те, на що не звертали уваги інші вчені¹²⁶.

Л.Г. Москвич на прикладі видання «Літопису Самовидця», яке підготував Оrest Левицький, виявила низку принципів, яких він дотримувався при вивченні українських літописів¹²⁷.

Дослідниця підкреслила, що Оrest Левицький вмів визначити різні джерела великих за обсягом творів, конкретно вказати на запозичені сторінки, впливи, встановити компіляцію, що Оrest Левицький залучав для дослідження

¹²³ Москвич Л.Г. З історії становлення джерелознавства України. С. 191-194.

¹²⁴ Там само. С. 191.

Журба О.І. Київська археографічна комісія 1843 – 1921. С. 28.

¹²⁵ Журба О.І. Київська археографічна комісія 1843 – 1921. С. 29.

¹²⁶ Москвич Л.Г. З історії становлення джерелознавства України. С. 192.

¹²⁷ Там само.

твору якомога більше опублікованих і рукописних джерел, які мали безпосереднє відношення до з'ясування історії документа¹²⁸.

Як відзначає Олег Журба, у першій половині 1860-х років була сформована організаційна структура КАК, яка проіснувала до 1921 р. У штаті КАК було три основні посади, що оплачувалися: голова, головний редактор і діловод. Головою КАК призначалися місцеві урядовці, з початку ХХ ст. – відомі науковці. Ніхто з них не підготував у КАК жодного тому археографічних праць. Функції голови не були чітко визначені. Голова репрезентував КАК у зв'язках з офіційними установами, науковими закладами, здійснював загальне керівництво, нагляд над публікаціями КАК, власним авторитетом допомагав вирішувати поточні питання археографічної роботи, був офіційними представниками влади в КАК¹²⁹.

Головні редактори КАК здійснювали реальну наукову роботу, пов'язану з відбором джерел та їх підготовкою до публікації. Головними редакторами КАК були відомі вчені, професори Університету Св. Володимира: Микола Іванишев (1859 – 1863 рр.), Володимир Антонович (1863 – 1882 рр.), Михайло Владимирський-Буданов (1882 – 1916 рр.), Михайло Ясинський (1916 – 1921 рр.), які відігравали важливу роль у діяльності КАК як найактивніші археографи. Із 37 книг «Архива Юго-Западной России» перші три головні редактори підготовлено 15 томів (Микола Іванишев – 2; Володимир Антонович – 9; Михайло Владимирський-Буданов – 5 томів)¹³⁰.

Діловодами КАК обиралися вчителі київських гімназій. У 1874 – 1921 рр. діловодом КАК – її науковим секретарем працював Орест Левицький, який за цей час став справжнім літописцем КАК та одним з її провідних діячів.

¹²⁸ Москвич Л.Г. З історії становлення джерелознавства України. С. 192.

¹²⁹ Журба О.І. Київська археографічна комісія 1843 – 1921. С. 87.

¹³⁰ Там само.

Діловоди вели всю поточну документацію установи, її листування, фінансові й господарчі справи, укладали угоди з друкарнями на публікацію видань КАК¹³¹.

Провідні діячі КАК не могли цілком присвятити себе археографічній роботі, бо, як відзначав на початку ХХ ст. Орест Левицький, посадові особи не користувалися правами державної служби і не отримували на службі у КАК ні пенсій, ні платні¹³², вони всі були вимушені суміщати основну роботу із діяльністю у КАК.

Микола Іванишев, залишаючи посаду головного редактора, запропонував замість себе молодого вченого Володимира Антоновича, на формування історичних поглядів якого мав значний вплив. Володимир Антонович у 1874 р. сприяв затвердженню на посаді діловода – наукового секретаря КАК свого учня, випускника Університету Св. Володимира Ореста Левицького. Вдумливий підбір кадрів забезпечував спадкоємність у діяльності КАК на різних етапах її історії¹³³.

Як відзначає Олег Журба, найменш вивченим періодом діяльності КАК є час із кінця 1880-х рр. Орест Левицький у своїй праці до 50-річчя КАК, із зрозумілих причин, приділив цьому періоду незначне місце, його пізніші праці про історію КАК мали дуже цінний, але фрагментарний характер¹³⁴.

КАК стала одним із центрів формування кадрів української археографії. Членами КАК були найвидатніші історики України – Володимир Антонович, Орест Левицький, Іван Каманін, Михайло Владимирський-Буданов, Митрофан Довнар-Запольський та ін. Михайло Грушевський із співробітництва з КАК розпочав археографічну діяльність, пізніше він очолив створену під впливом КАК Археографічну комісію Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка у Львові.

¹³¹ Журба О.І. Київська археографічна комісія 1843 – 1921. С. 87.

¹³² Там само. С. 88.

¹³³ Там само. С. 89.

¹³⁴ Там само. С. 100.

Діячі КАК зробили важливий внесок у розвиток української археографії на зламі XIX – XX ст., заклали міцні традиції для наступних етапів розвитку української історичної науки. Діяльність КАК – це складова частина загального поступу української історіографії того часу¹³⁵.

У 1917 – 1921 рр., незважаючи на всі труднощі воєнно-революційного лихоліття, КАК провадила велику роботу, намагаючись зберігати і розвивати свої кращі традиції. За умов економічної і соціально-політичної руїни, інфляції, стрімкого зростання цін КАК продовжувала не тільки видавати старі, а планувала нові публікації історичних джерел. Значно зріс попит на видання КАК серед наукових працівників, істориків і філологів. Це пояснюється науковим значенням публікацій КАК, але і національним піднесенням, що охопило Україну в ці роки¹³⁶.

У 1917 – 1921 рр. КАК здійснювала велику роботу по розповсюдженню своїх видань, сприяла відродженню української освіти, підтримувала тісні зв'язки з багатьма науковими та культосвітніми закладами, намагалася продовжувати підготовку та видання нових публікацій. Але головне досягнення в діяльності КАК – це збереження в своєму складі інтелектуального потенціалу провідних істориків і археографів, без досвіду яких важко уявити подальший розвиток української історичної науки¹³⁷.

Визнанням заслуг та авторитету КАК стало обрання її голови Володимира Іконникова і наукового секретаря Ореста Левицького головою і головним редактором нової академічної установи – Археографічної комісії ВУАН. Із 18 членів Археографічної комісії ВУАН, на 13 квітня 1921 р., 12 були членами КАК¹³⁸. Провідні вчені КАК активно співробітничали з науковими закладами

¹³⁵ Журба О.І. Київська археографічна комісія 1843 – 1921. С. 109.

¹³⁶ Там само. С. 111, 112.

¹³⁷ Там само. С. 114.

¹³⁸ Журба О.І. Київська археографічна комісія 1843 – 1921. С. 116.

Радянської України, сприяли становленню перших академічних установ історичного профілю, зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняної археографії і української історичної науки в цілому. Наукова діяльність КАК заклала основу того фундаменту, з якого розпочався розвиток наступного етапу української археографії¹³⁹.

Діяльність Київської археографічної комісії – це доба в розвитку української історичної науки й культури в цілому. Наукова діяльність КАК набула громадського звучання, була складовою українського національного відродження. Київської археографічної комісії виникнула у період миколаївської реакції, працювала за умов колоніального гноблення України, своїми публікаціями пробуджувала історичну пам'ять та національну свідомість, знайомила і виховувала українське суспільство на прикладах славної і трагічної історії Батьківщини, стояла на сторожі історичної правди, спираючись на міцний документальний фундамент. Члени КАК усвідомлювали важливі суспільно-політичні завдання, ставали відомими діячами українського національно- визвольного руху. Відновлена 1987 р. Археографічна комісія Академії наук України та Інститут української археографії є спадкоємцями Київської археографічної комісії і продовжують справу своїх видатних попередників¹⁴⁰.

Підсумуємо. Науковий секретар Київської археографічної комісії у 1874 – 1921 рр., видатний український історик, археограф, архівіст, джерелознавець, етнограф, науковий та суспільний діяч Орест Левицький присвятив 47 років свого життя служінню українській археографії, став першим історіографом Київської археографічної комісії – Тимчасової комісії для розбору давніх актів.

¹³⁹ Там само. С. 118.

¹⁴⁰ Там само. С. 121.

Таким чином, київський період життя Ореста Левицького у 1874 – 1921 рр. був тісно пов'язаний із археографічною діяльністю, що стала його життєвим покликанням. Саме в Києві, у стінах КАК, в кабінетах і архівах Університету Св. Володимира він виконував величезну роботу, яка заклала фундамент українського документального джерелознавства. В особі Ореста Левицького українська наука отримала першого повноцінного професійного археографа, чия праця залишається актуальною у ХХІ ст.

3.3. Київ Ореста Левицького

Київ був постійним місцем проживання Ореста Левицького упродовж п'ятидесяти двох років, із 1870 по 1922 рік, став осередком його духовного, інтелектуального й професійного розвитку.

У Києві Орест Левицький пройшов шлях від студента історико-філологічного факультету до провідного фахівця в сферах археографії, історії права, архівної справи та національної гуманітаристики.

Київ став для історика фізичним простором існування та середовищем, де відбувалося становлення його наукової особистості та реалізація громадянської місії – формування історичної пам'яті українського народу й збереження його культурної спадщини.

Після блискучого захисту Орестом Левицьким дипломної роботи «Очерк внутренней истории Малороссии во второй половине XVII века»¹⁴¹, в якій він торкався болючих тем національного самовизначення українського народу, закінчення бакалаврату в Університеті Св. Володимира в 1874 р., історик не

¹⁴¹ *Левицкий Орест. Очерк внутренней истории Малороссии во второй половине XVII века. Київ, 1875. 125 с.*

отримав можливості залишитися для продовження навчання в магістратурі та для подальшої академічної кар'єри, викладання в Університеті Св. Володимира. Реакційна професура, яка панувала на історико-філологічному факультеті, була ворожа до українського руху і не допускала молодих «українофілів» до будівництва ними академічної кар'єри, також вони опинялися під негласним наглядом і тиском з боку влади.

У Києві діяльність Ореста Левицького почалася з роботи в Київській археографічній комісії, яка на той час була єдиною українською археографічною установою. Він працював діловодом, згодом став науковим секретарем КАК та її першим історіографіом. Посада забезпечила історика доступ до унікального архівного матеріалу, відкрила простір для глибоких джерелознавчих студій. За майже п'ять десятиліть роботи у КАК Орест Левицький відіграв ключову роль у підготовці та публікації джерельної серії «Архив Юго-Западной России», що охоплювала документи XVI – XVIII ст. з історії України. За словами Ігоря Гирича, КАК стала «науковим притулком» Ореста Левицького, де він реалізував себе як архівіст, редактор і науковець¹⁴².

Поряд із архівною діяльністю, Орест Левицький викладав у 1874 – 1906 рр. у Четвертій київській гімназії латинську та російську мови.

У 1913 р. Орест Левицький очолив Київське товариство охорони пам'яток старовини та мистецтва став його першим секретарем, активно опікувався збереженням київської забудови, церков, історичних артефактів.

¹⁴² *Гирич Ігор*. Орест Левицький як суспільний діяч і науковець: до 160-річчя від дня народження. С. 203.

Орест Левицький закликав до охорони матеріальної спадщини, особисто займався збиранням і систематизацією пам'яток старовини. Цей напрямок його діяльності став виявом усвідомленої відповідальності за історичну пам'ять українського народу та сприяв формуванню традиції охорони культурної спадщини в Україні.

Особливого значення в київський період життя Ореста Левицького набув етап створення Української академії наук, яка стала кульмінаційним підсумком його багаторічної наукової та громадської діяльності. У період трансформації українського суспільства після революційних подій 1917 р. постала реальна перспектива інституціоналізації національної науки, Орест Левицький як представник старшої генерації українофільської інтелігенції долучився до процесу творення Української академії наук. Орест Левицький був серед перших обраних академіків УАН у 1918 р., хоча він не мав формального магістерського чи докторського наукового ступені. Як зазначає Ігор Гирич, його було обрано академіком «не завдяки, а всупереч формальним вимогам», що свідчить про винятковий авторитет Ореста Левицького серед української наукової спільноти¹⁴³.

Упродовж 1919 – 1921 років Орест Левицький виконував обов'язки президента Української академії наук, очолював одну з найважливіших національних інституцій у період державного становлення Української Народної Республіки. Керівник Української академії наук Орест Левицький

¹⁴³ Гирич Ігор. Орест Левицький як суспільний діяч і науковець: до 160-річчя від дня народження. С. 206.

забезпечував її організаційне функціонування, виступав ініціатором створення важливих наукових структур, очолив Комісію з вивчення українського звичаєвого права. Цей напрям він розвивав ще з 1870-х років. Орест Левицький був головою Товариства українських правників і правничо-термінологічної комісії, яка мала на меті систематизацію та формування фахової правничої лексики українською мовою. Зусилля Ореста Левицького стали одним із перших етапів розбудови української правничої науки в межах національного контексту¹⁴⁴.

Редакторська діяльність Ореста Левицького не припинялася під час роботи в Українській академії наук. Він упорядковував історико-правничі збірники, продовжував видавати власні наукові праці, фундаментальні студії, які виходили як передмови до архівних публікацій, по суті були самостійними монографіями.

Важливою була публіцистична активність Ореста Левицького в періодиці, яка друкувалась у Києві. Статті Ореста Левицького з'являлися на сторінках провідних українських часописів «Киевская старина», «Зоря», «Рада», «Літературно-науковий вісник». Особливо плідно він співпрацював із Михайлом Грушевським у редагуванні журналу «Україна», який був прапором української наукової думки тієї доби. Ці видання формували середовище національного інтелектуального відродження, внесок Ореста Левицького в їх розвиток був суттєвим.

На завершальному етапі життєвого шляху Орест Левицький продовжував працювати в стінах ВУАН навіть попри погіршення здоров'я. У 1922 р., після офіційного обрання президентом Академії 24 березня, радянська влада фактично усунула його з цієї посади. 27 квітня 1922 р. рішенням Ради Народних

¹⁴⁴ *Храмов Юрій*. Рання історія Академії наук України: 1918 – 1921. С. 107-117; 151; 174.

Комісарів головою було призначено Агатангела Кримського, Оресту Левицькому залишили лише статус голови історико-філологічного відділення. Це було адміністративне рішення та ідеологічне відсторонення постаті, яка уособлювала київське українофільство поміркованого типу. До останніх днів свого життя Орест Іванович залишався вірним науці. Перед смертю він передав до ВУАН свою особисту бібліотеку та архів. Цей акт символізував глибоку посвяту справі української науки¹⁴⁵.

Підсумуємо. Київ став духовним і професійним домом Ореста Левицького.

У Києві Орест Левицький сформувався як людина, вчений і громадянин, знайшов днюмців, творив українську науку і долучався до розбудови національної ідентичності. Середовище Києва давало йому енергію, підтримку, ресурси для реалізації інтелектуального потенціалу.

У Києві Орест Левицький провів все своє свідоме життя, понал півстоліття. У Києві він пережив роки сподівань, розчарувань, наукові злети. У Києві Орест Левицький жив скромно, заробляв на життя викладацькою працею в гімназіях, робота в Київській археографічній комісії не давала фінансової стабільності.

Смерть Ореста Левицького ознаменувала кінець епохи наукового українофільства ХІХ ст., що перейшло у ХХ ст. новою академічною якістю.

Для Ореста Левицького Київ був духовною столицею нації. Київ у житті Ореста Левицького був місцем покликання, місцем місії, місцем пам'яті.

Орест Левицький жив у Києві, творив, наповнював місто сенсами, інтелектом і національним змістом. Життєвий шлях Ореста Левицького був

¹⁴⁵ Храмов Юрій. Рання історія Академії наук України: 1918 – 1921. С.188.

присвячений служінню національній справі, став етичною і науковою моделлю для наступних поколінь гуманітаріїв.

Таким чином, Київ став для Ореста Левицького столицею, центром наукової діяльності, місцем реалізації інтелектуальних і громадських ініціатив. У Києві він здобув визнання, здійснив головні дослідження, очолив Українську національну академію, зберіг вірність ідеалам історичної правди та українського відродження. Місце Києва в житті Ореста Левицького – це приклад об'єднання особистої долі з долею національної культури.

ВИСНОВКИ

Ми дослідили місце Києва у житті та діяльності видатного українського історика, археографа, архівіста, джерелознавця, етнографа, наукового та суспільного діяча Ореста Левицького (1848 – 1922).

Київ став для нього місцем реалізації місії науковця та патріота.

У Києві Орест Левицький прожив п'ятьдесят два роки, Києву присвятив все своє свідоме життя. Служіння Києву понад півстоліття.

У Києві Орест Левицький отримав вищу освіту в Університеті Св. Володимира та працював протягом всього життя у гімназії.

У Києві він протягом 47 років служив українській науці в Київській археографічній комісії.

Київ став духовним і професійним домом Ореста Левицького.

Київ був для Ореста Левицького містом, в якому він сформувався як людина, вчений і громадянин, місто, де він знайшов однодумців, творив українську науку і долучався до розбудови національної ідентичності.

Київ став для Ореста Левицького тим середовищем, яке давало енергію, підтримку, ресурси для реалізації інтелектуального потенціалу.

Київ став для Ореста Левицького столицею, центром наукової діяльності, місцем реалізації інтелектуальних і громадських ініціатив.

У Києві Орест Левицький здобув визнання, здійснив головні дослідження, очолив Українську національну академію, зберіг вірність ідеалам історичної правди та українського відродження.

У Києві Орест Левицький був серед перших фундаторів (академіків) Українській академії наук.

У Києві Орест Левицький виконував обов'язки голови – президента Української академії наук та працював у складі різних комісій та товариств ВУАН.

Місце Києва в житті Ореста Левицького – це приклад об'єднання особистої долі з долею національної культури.

Орест Левицький належав до представників старшої генерації Київської школи істориків Володимира Антоновича в Університеті Св. Володимира, яка дала світові близько сорока видатних і талановитих учених – еліту української історичної науки кінця XIX – початку XX ст., яка своєю науковою працею та суспільною діяльністю заклало фундамент сучасної України, її науки, освіти, культури.

Ми розглянули родину Ореста Левицького, роки його дитинства та домашньої освіти, якою керував його батько, навчання в духовному училищі та духовній семінарії, Університеті Св. Володимира в 1848 – 1874 рр. під керівництвом професора Антоновича та зв'язок з Київською громадою.

Ми вивчили період професійного сходження Ореста Левицького у 1875 – 1922 рр. Українофільська позиція Ореста Левицького, його зв'язок із Київською громадою, дипломна робота, в якій простежувався національний задум, змусили Ореста Левицького шукати роботу поза межами Університету Св. Володимира після його закінчення. Орест Левицький мав відпрацювати в середній школі вчительську стипендію, яку взяв під час студентства, а рано одружившись мусив працювати, щоб утримувати родину. З великим захопленням Орест Левицький ставився до процесу викладання. Протягом тридцяти п'яти років, у 1874 – 1909 р., до виходу на пенсію, Орест Левицький викладав російську мову і літературу та латинську мову в Четвертій Київській чоловічій гімназії. Він був чудовим викладачем та вчителем-вихователем.

Орест Левицький працював помічником завідувача Центрального архіву давніх актів при Університеті Св. Володимира у Києві. Орест Левицький працював діловодом управління Київського, Подільського та Волинського генерал-губернатора, з 1913 р. був першим секретарем Київського товариства охорони пам'яток старовини та мистецтва.

Ми дослідили діяльність Ореста Левицького у Києві протягом сорока семи років у Тимчасовій комісії з розбору давніх актів – Київській археографічній комісії. Він був діловодом, науковим секретарем КАК, став її першим історіографом, займався видавничими справами, редагував праці, вів діловодство, писав звіти, складав кошторис.

Життя Ореста Левицького було тісно пов'язано із археографічною діяльністю, що стала його життєвим покликанням. Саме в Києві, у стінах КАК, в кабінетах і архівах Університету Св. Володимира він виконував величезну роботу, яка заклала фундамент українського документального джерелознавства. В особі Ореста Левицького українська наука отримала першого повноцінного професійного археографа, чия праця залишається актуальною у ХХІ ст.

Вінцем наукової кар'єри Ореста Левицького стала робота в Українській академії наук. Науковець був серед перших фундаторів (академіків) Українській академії наук, виконував обов'язки голови – президента Української академії наук, був серед академіків третього відділу (соціальних наук), очолював комісію при кафедрі українського звичаєвого права, був головою правничого товариства при Всеукраїнській академії наук та головою Правничо-термінологічної комісії, яка займалася збиранням української юридичної термінології для юридичного словника, був головою Товариства правників, брав активну участь у роботі Археографічної комісії при Першому історико-філологічному відділі.

Внесок вченого у діяльність Українській академії наук був дуже важливим.

Київ у житті Ореста Левицького став як місце покликання, місії, пам'яті. Він не лише жив у Києві, а й творив його, наповнював сенсами, інтелектом і національним змістом.

Своєю відданою і цілісною постаттю Орест Левицький закарбувався у пам'яті міста як один із тих, хто заклав підвалини для майбутніх поколінь українських істориків, правників, академіків.

Життєвий шлях та діяльність Ореста Левицького необхідно і важливо досліджувати та популяризувати. Цим ми віддаємо шану поколінню науковців, яке своєю науковою працею та суспільною діяльністю заклало фундамент сучасної України, її науки, освіти, культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. *Левицкий Орест* Очерк внутренней истории Малороссии во второй половине XVII века. Київ, 1875. 125 с.
2. *Левицкий Орест*. Опыт исследования о летописи Самовидца: (Предисловие к летописи Самовидца, изданной Киевской археографической комиссией). Киев, 1878. 76 с.
3. *Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов* [в 35 тт.]. Ч. 1: *Акты о церковно-религиозных отношениях в Юго-Западной Руси (1322-1648 гг.)*. Т. 6. Киев, 1883. 1124 с.
4. *Левицкий Орест*. Внутреннее состояние западнорусской церкви в Польско-Литовском государстве в конце XVI в. и уния. Киев: Типографія Г.Т. Корчак-Новицкаго, 1884. 108 с.
5. *Левицкий Орест*. Ипатий Потей, Киевский униатский митрополит. Киев, 1885. 34 с.; Санкт-Петербург: Тип. т-ва «Общественная польза», 1885. 34 с.
6. *Левицкий Орест*. Кирилл Терлецкий, епископ Луцкий и Острожский. Санкт-Петербург: Тип. т-ва «Общественная польза», 1885. 34 с.
7. *Левицкий Орест*. Пятидесятилетие Киевской комиссии для разбора древних актов, 1843 – 1893: Историческая записка о ее деятельности. Киев, 1893. 142 с.
8. *Архив Юго-западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов* [в 35 тт.]. Ч. 8: [Акты юридические]. Т. 3: *Акты о брачном праве и семейном быте в Юго-Западной Руси в XVI – XVII вв.* Киев, 1909. 857 с.

9. [Левицький О.И.] Сведения о деятельности Киевской комиссии для разбора древних актов. Сборник статей и материалов по истории Юго-Западной России, издаваемый Комиссией для разбора древн. актов. Киев, 1911. Вып. 1. С. 1-37.
10. [Левицький О. И.] Летопись занятий Комиссии (1911 – 1914). Сб. ст. и материалов по истории Юго-Западной России, изд. Комиссией для разбора древн. Актов. Киев, 1916. Вып. 2. С. 1-9.
11. Василенко М.П. Академік Орест Іванович Левицький 9 травня 1922 року [Некролог]. *Записки соціально-економічного відділу УАН*. Київ, 1923. Т. I. С. XLVI-XCVII.
12. Василенко М.П. Академік Орест Іванович Левицький († 9 травня (26 квітня) 1922 року). Вибрані твори: у 3-х т. Київ: Юридична думка, 2006. Т. 2. С. 169-214.
13. Грушевський М. Левицький Орест Іванович. *Некролог. Україна. Науковий трьохмісячник українознавства*. 1924. Кн. 1-2. С.199-202.

Література

14. Герасименко Н.О. Левицький Орест Іванович. *Енциклопедія історії України*: у 10 т. /Ін-т історії України НАН України; редкол.: В. А. Смолій (голова) [та ін.]. Київ: Наук. думка, 2009. Т. 6: Ла-Мі. С. 90-91.
15. Гирич Ігор. Орест Левицький як суспільний діяч і науковець: До 160-річчя від дня народження. *Сучасність*. 2009. № 3/4. С.197-212.
16. Гирич Ігор. Орест Левицький як суспільних діяч і науковець. Суспільна діяльність. Персональний сайт історика України: <https://www.i-hyrych.name/History/OrestLevycky/SocialActivity.html>
17. Дзира Я. Третій президент. *Наука і культура: Україна. Щорічник*. Вип. 23. 1989. С.376-377.

18. *Доліновський В.І.* Орест Левицький – археограф і джерелознавець. *Архіви України*. 2014. № 1. С. 142-155.
19. *Журба О.І.* Київська археографічна комісія 1843 – 1921. Нарис історії і діяльності /Відп. ред. П.С. Сохань. Київ: Наукова думка, 1993. 246 с.
20. *Луговський О.Г.* Левицький Орест Іванович. *Наука та наукознавство*. 2008. № 4. С.37-41.
21. *Москвич Л.Г.* Видатний історик, археограф-архівіст (До 120-річчя від дня народження О. І. Левицького). *Український історичний журнал*. 1968. № 12. С.125-127.
22. *Москвич Л.Г.* З історії становлення джерелознавства України. *Феодалізм: економіка, класова боротьба, культура: збірник наукових праць / ред. кол.: Г.Я. Сергієнко (гол. ред.)*. Київ: Наукова думка, 1986. С. 191-194. 204 с.
23. *Москвич Л.Г.* Орест Левицький. *Історіографічні дослідження в Україні*. Київ, Вип. 12: Визначні постаті української історіографії ХІХ–ХХ ст. 2003. С. 201-227.
24. *Москвич Л.Г.* Творчий шлях О. І. Левицького. *Історіографічні дослідження в Українській РСР*. Вип. 4. Київ, 1971. С.63-76.
25. *Онопрієнко В.І., Реснт О.П., Щербань Т.О.* Українське наукове товариство: 1907–1921 роки. Київ: Ін-т історії України НАН України, 1998. 243 с.
26. *Пристапа Світлана.* Орест Левицький – один із фундаторів Української Академії наук. *Студії з архівної справи та документознавства*. 1999. Т. 5. С.210-211.
27. *Пристапа Світлана.* Орест Левицький – один із фундаторів Української Академії наук. *Хроніка – 2000*. 2001. №45/46. С.613-621.
28. *Пристапа Світлана.* Останній притулок Ореста Левицького. *Вісник НАНУ*. 1999. № 6. С.39-41.

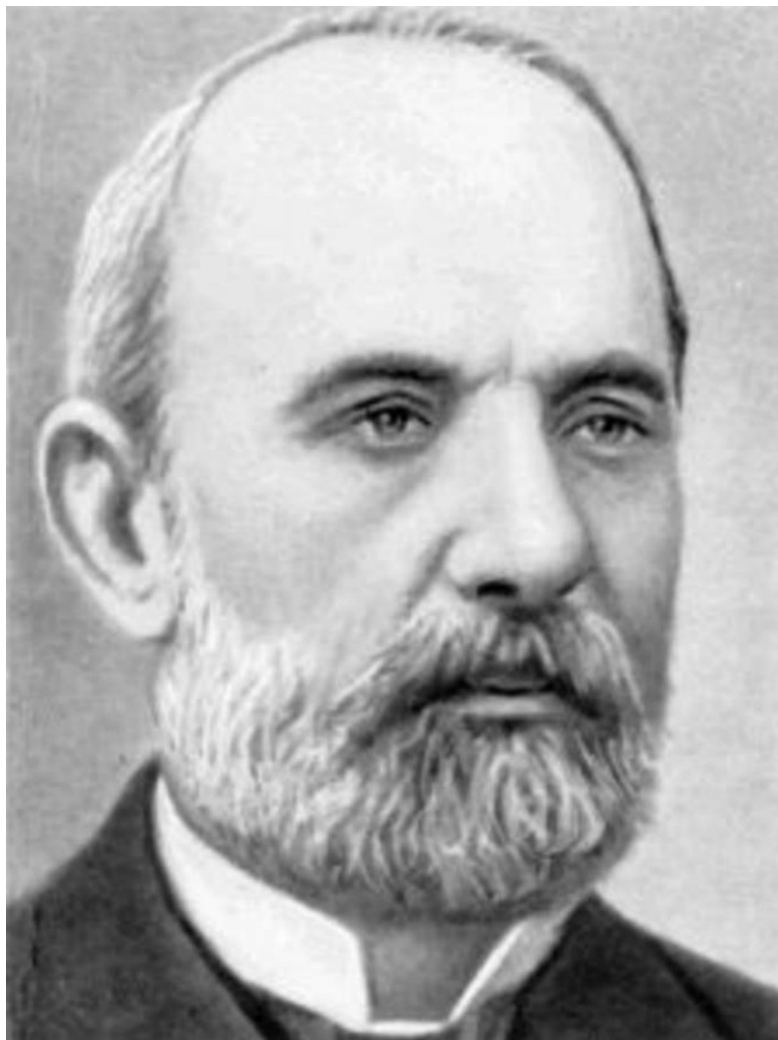
- 29.Сарбей В., Москвич Л. Слово про академіка Ореста Левицького. *Пам'ять століть*. 1997. № 4. С.121-123.
- 30.Сарбей В.Г., Москвич Л.Г. Академік Орест Левицький. *Київська старовина*. 1998. № 6. С.74-93.
- 31.Сарбей В.Г., Москвич Л.Г. Академік Орест Левицький. *Члени-засновники Національної академії наук України: зб. нарисів /Ін-т історії України НАН України; редкол.: В.А. Смолій [та ін.]; упоряд.: С.В. Кульчицький. Київ, 1998. С.343-375.*
- 32.Сарбей В.Г., Москвич Л.Г. Академік УАН Орест Іванович Левицький (Нарис життя і науково-творчої діяльності). Академік Орест Іванович Левицький (1848–1922 рр.). Життєпис, бібліографія його праць та праць про нього. Київ: Ін-т історії України НАН України, 1998. 151 с.
- 33.Сарбей В.Г., Москвич Л.Г. Великий майстер наукової праці і художньої творчості. *Вісник НАН України*. 1998. № 11-12. С.13-23.
- 34.Сарбей В.Г., Москвич Л.Г. О.І. Левицький – президент Української Академії наук: (“Білі плями” в історії Академії наук 1918-1922 рр.). *Український історичний журнал*. 1989. № 5. С 97-102.
- 35.Сарбей В.Г., Москвич Л.Г. Учений з роду Левицьких. *Наука і суспільство*. 1990. № 6. С.27-32.
- 36.Тарасенко О.О. Дослідження персоналії Ореста Левицького істориками України (до 175-річчя з дня народження). *Вісник науки та освіти. Серія: історія та археологія*. №3 (9). 2023. С. 723-739.
- 37.Удод О. Орест Іванович Левицький як організатор української історичної науки. *Історіографічні дослідження в Україні*. Київ, 2010. Вип. 20: Історіографічним дослідженням – 40 років! (1968–2008). С 122–130.

38.Усенко І.Б. Левицький Орест Іванович. *Енциклопедія сучасної України*: у 30 ст. / НАН України, НТШ, Координаційне бюро енциклопедії сучасної України НАН України; редкол. І. М. Дзюба [та ін.]. Київ, 2016. Т. 16. С. 650.

39.Храмов Ю., Руда С., Павленко Ю., Кучмаренко В. Рання історія Академії наук України: 1918–1921. Київ, 1993.

ДОДАТКИ

Додаток 1



Орест Іванович Левицький (1848 – 1922).

Рік і автор портрету невідомі.

Додаток 2



Портрет Ореста Івановича Левицького.

Опублікований у роботі Д.Дорошенка «Мої спомини про давнє минуле (1901-1914 роки)» (1949 р.).

Додаток 3



Могила О.Левицького у с. Митлашівка. Сучасний вигляд.

Додаток 4



Святкування з нагоди 15-річчя журналу «Киевская старина», весна 1898 р. Зліва направо сидять: П. Житецький, А. Лазаревский, В. Тарновський, М. Чалий, М. Шугуров, В. Антонович, К. Михальчук, А. Стороженко, В. Щербина; стоять: Є. Кивлицький, М. Василенко, А. Дудка-Степович, Н. Молчановський, О. Левицький, М. Стороженко, В. Мякотін.

Додаток 5



Праця О.Левицького «По судах Гетьманщини. Нариси народного життя Гетьманщини 2-ої половини XVII віку».

Передмова, редакція і переклад М. Горбаня. – Харків: Рух, 1930. – 252 с.

Додаток 6



Пам'ятник знак, встановлений для шанування пам'яті Григорія, Дмитра та Ореста Левицьких у с. Маячка, де народився історик.

Додаток 7



О.І.Левицький (1848 – 1922) – історик, археограф, правознавець.

Портрет опублікований на сайті Інституту історії України НАН. Енциклопедія історії України: Т. 6. Ла - Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова думка", 2009. 790 с.

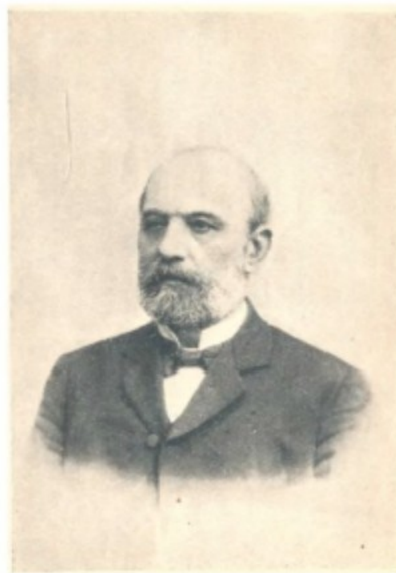
Додаток 8



*Орест Іванович Левицький з онукою і хрещеницею Наталією
Миколаївною Левицькою.*

*Осінь 1912 р. Фотографія надана донькою. Н. М. Левицької Тетяною
Юріївною Арнольд.*

Додаток 9

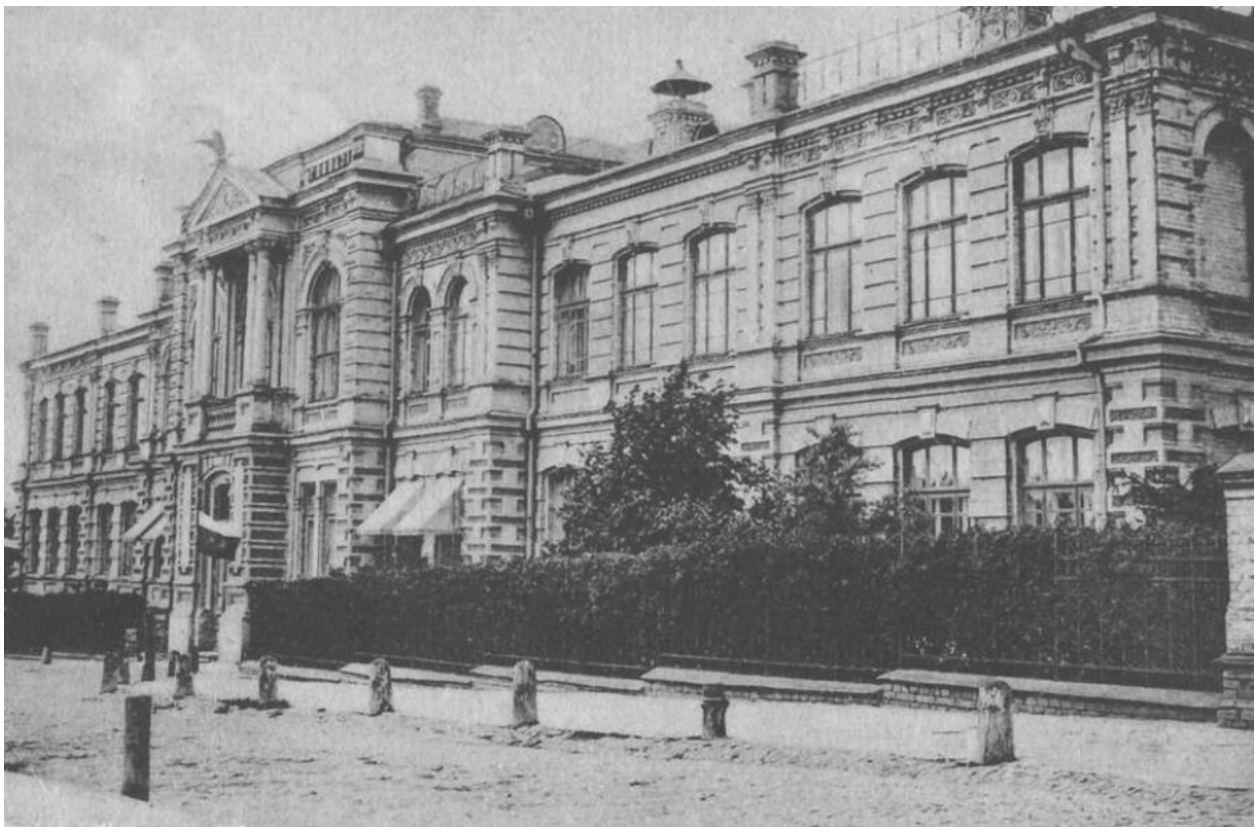


Фотографії Ореста Левицького з 30-х і 60-х років життя.

Фотографії О.І. Левицького 30 і 60 років.

Опубліковано у некролозі М. Грушевського в журналі «Україна» (1924 р.).

Додаток 10



Четверта чоловіча гімназія у Києві, де викладав О.І. Левицький.

Листівка початку XX ст.

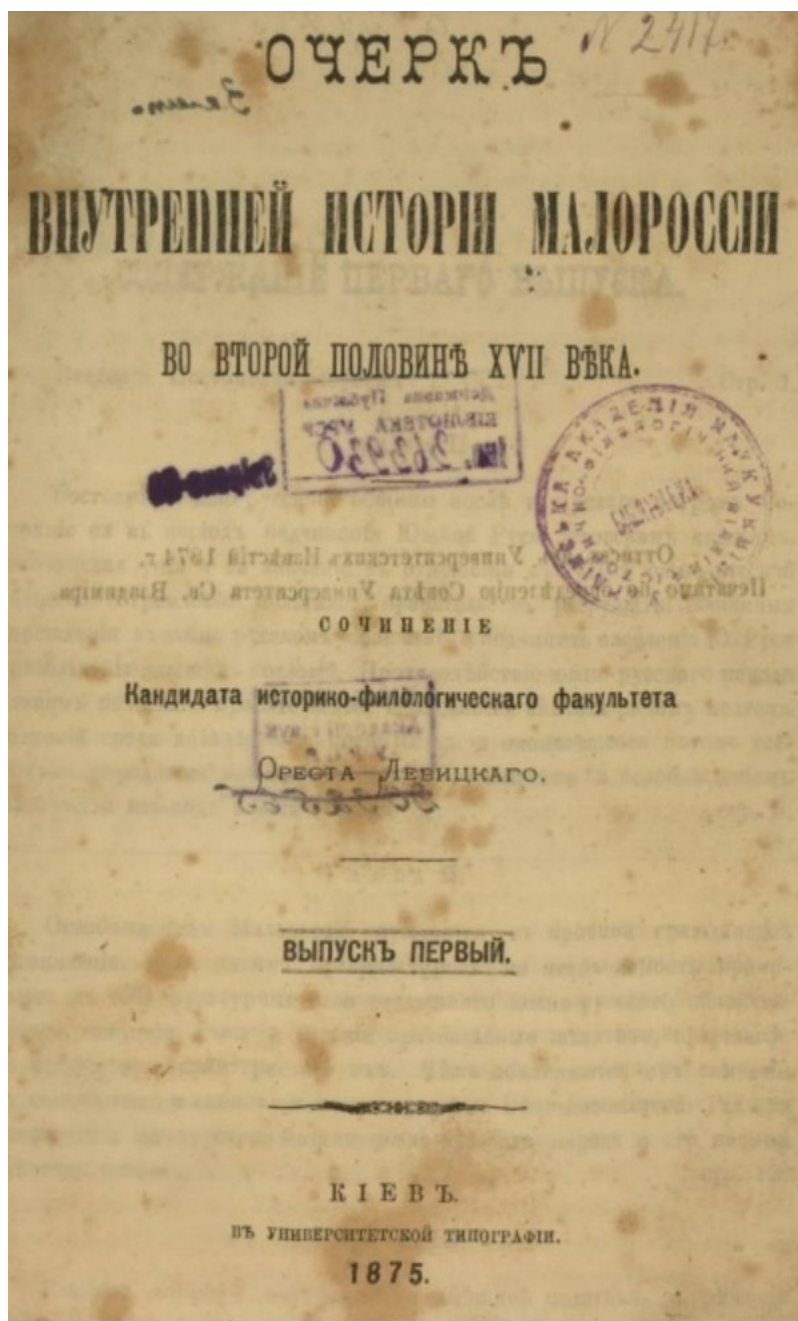
Додаток 11



Київська 4-та гімназія, зруйнована польськими військами у 1920 р.

Літо 1920 р..

Додаток 12



Обкладинка дипломної праці О.І. Левицького «Очерк внутренней истории Малороссии во второй половине XVII века»

Київ, 1875 р.